

Гілберт Кіт Честертон
ЗАПИСКИ
ПАТЕРА БРАУНА

ВИДАННЯ З ПАРАЛЕЛЬНИМ ТЕКСТОМ

Gilbert Keith Chesterton
FATHER BROWN'S
MEMORIES

Видання з паралельним текстом

Гілберт Кіт Честертон

**Записки патера Брауна =
Father Brown's Memories**

«Фолио»

1925,1927,1933

УДК 821.111
ББК 84(4Вел)

Честертон Г.

Записки патера Брауна = Father Brown's Memories /
Г. Честертон — «Фолио», 1925,1927,1933 — (Видання з
паралельним текстом)

ISBN 978-966-03-7914-5

Гілберт Кіт Честертон (1874—1936) — визнаний класик англійської літератури, один з найяскравіших письменників першої половини ХХ століття. Його романи і численні есе стали класикою, проте любов читача принесли розповіді про патера Брауна — тихого, соромливого священика, що майстерно розкриває найбільш запутані загадки і злочини. Видання цих оповідань розпочалося 1911 року і розтягнулося на добру чверть століття, перетворившись на детективну епопею. Її мудрий і невибагливий герой навіть не завжди прагне покарати злочинця, але розставляє все по місцях. До видання «Записки патера Брауна» увійшли новели «Багряний місяць гори Меру», «Останній жалісливець Марнів», «Чоловік із двома бородами», «Проклята книга» та інші. В форматі a4.pdf збережено издательское форматирование

УДК 821.111

ББК 84(4Вел)

ISBN 978-966-03-7914-5

© Честертон Г., 1925,1927,1933

© Фолио, 1925,1927,1933

Содержание

Записки патера Брауна	5
Багряний місяць гори Меру	5
Останній жалісливець Марнів	13
Чоловік із двома бородами	22
Проклята книга	33
Найгірший злочин у світі	40
Пісня летючої риби	49
Переслідування Синього чоловічка	59
Кінець ознакомительного фрагмента.	60

Гілберт Кіт Честертон

Записки патера Брауна = Father Brown's Memories

Записки патера Брауна

Багрянний місяць гори Меру

Усі погодилися, що благодійний базар, влаштований у Меллоувудському абатстві (певна річ, за згодою леді Маунтігл), був чудовим. Гойдалки, каруселі та панорами щодуху розважали народ. Я відзначив би і власне благодійність, якби хтось із присутніх там осіб пояснив, у чому вона полягала.

Як би там не було, нам доведеться мати справу далеко не з усіма цими особами, перш за все – з трьома з них, а саме – з однією жінкою і двома джентльменами, котрі, голосно сперечаючись, походжали між головними павільйонами або, точніше, наметами. Праворуч від них містився славетний провидець, в чиєму малиновому кублі оселилися чорні і золоті божества, багаторукі, як спрути. Може, вони свідчили про те, що не обділять його своєю допомогою. А можливо, вони просто втілювали мрію якогось хіроманта. Ліворуч стояв намет френології, прикрашений набагато скромніше, на подив шишкуватими черепами Сократа та Шекспіра. Як і личить справжній науці, тут були тільки біла та чорна фарби, тільки числа і креслення. Малиновий же намет, де панувала тиша, приваблював таємничим темним входом. Френолог на прізвище Фрозо – вертлявий смаглявий чоловічок з неймовірно чорними вусами – стояв біля свого святилища та пояснював невідь-кому, що будь-яка голова виявиться такою ж значною, як у Шекспіра. Ледве нагодилася молодиця, то він накинувся на неї і з усією старомодною чемністю запропонував помацати її череп.

Пані відмовилася до грубощів ввічливо, але ми пробачимо їй це, бо вона була захоплена суперечкою. Даруємо ми і тому, що вона була господинею, самою леді Маунтігл. Ніхто не назвав би її непримітною: глибокі темні очі світилися якимось голодним блиском, а бадьора, навіть несамовита усмішка дещо суперечила виснаженому обличчю. Одіж її була химерною, згідно з тодішньою модою, бо відбувалося це задовго до війни, що так успішно навчила нас серйозності та зібраності. Гарнітур жінки був схожий на намет провидця, в ньому було щось східне, його прикрашали дивовижні таємні символи. Але всі знали, що Маунтігли схибнуті, тобто, в перекладі на мову науки, вони переймаються східною культурою та східними віруваннями.

Дивовижні властивості примадонни відтіняли досконалу пристойність обох джентльменів. Як веліла та допотопна мода, все в них було строгим і бездоганим, від білих рукавичок до блискучого циліндра. Однак різнилися і вони. Джеймс Гардкасл поєднував пристойність із вишуканістю, а Томмі Гантер – з вульгарністю. Гардкасл був багатообіцяючим політичним діячем, хоча в товаристві цікавився чим завгодно, але не політикою. Можна, звісно, сказати, що кожен політик багато обіцяє. Але, будьмо справедливі, цей жевжик багато і робив. Однак малинові намети не викликали в нього напливу діяльності.

– На мій погляд, – промовляв він, вкладаючи в око монокль, що оживляв своїм блиском його суворе обличчя, – перш ніж сперечатися про магію, маємо встановити межі ще непізнаних сил. Без сумніву, сили такі є, навіть у вельми відсталих людей. Факіри, наприклад, чинять дивовижні речі.

– Ви хотіли сказати, шахраї? – з наївним виглядом спитав другий джентльмен.

– Томмі, не мели дурниць, – сказала жінка. – Вічно ти сперечаєшся про те, чого не знаєш! Немов якийсь школяр, котрий викриває фокусника. Цей хлоп'ячий скепсис так застарів... Що ж до непізнаних сил, то вважаю...

У цю мить молодиця побачила когось, хто був їй потрібен, – незграбного чоловіка в чорному, котрий стояв біля павільйону, де діти кидали обручі в потворні фігурки. Вона і кинулася до священника з воанням:

– Патере Браун, а я вас шукаю! Мені треба з вами порадитися. Ви вірите в передбачення? Той, до кого вона звернулася, безпорадно дивився на обруч у своїй руці.

– Я не зовсім втямив, – сказав він, – в якому сенсі ви вжили слово «вірити». Звісно, якщо це шарлатанство...

– Та ні! – засміялася жінка. – Учитель зовсім не дурисвіт! Для мене велика честь, що він прийшов. Він – провидець, пророк. Пророкує не якусь удачу в справах, а відкриває глибокі духовні істини про нас самих, про нашу справжню сутність.

– Саме так, – сказав патер Браун. – Якщо це шарлатанство, я нічого проти не маю. Хіба мало дурисвітства на таких базарах, так ніхто і не сприймає його всерйоз! Але якщо справа дійшла до духовних істин, то вважаю, що це – бісівська брехня, від якої треба триматися подалі.

– Ваші слова – парадоксальні, – з посмішкою зауважив Гардкасл.

– Ніяк не збагну, що таке парадокс, – задумливо сказав священник. – Мені здається, він дуже простий. Якщо хтось прикинеться шпигуном і стане брехати супротивнику, шкоди не буде. Але якщо людина справді працює на ворога...

– Ви гадаєте... – почав Гардкасл.

– Атож, – підтвердив священник. – Я гадаю, що ваш провидець пов'язаний із Ворогом роду людського.

Томмі Гантер захихотів від задоволення.

– Що ж, – сказав він, – якщо так, тоді цей темношкірий гультяй – просто святий!

– Мій кузен – невинуватий, – зітхнула леді Маунтігл. – Він і сюди приїхав, щоб викривати Вчителя. Воістину, він би став викривати навіть Будду і Мойсея.

– Ні, любя сестричко, – посміхнувся Томмі. – Я приїхав, аби тобі допомогти. Коли ці мавпи тут, я за тебе неспокійний.

– Ну ось знову! – обурилася леді. – Пам'ятаю, в Індії спочатку всі ми недолюбливали темношкірих. Але коли я переконалася в їхніх вражаючих духовних силах...

– У нас з вами різні погляди, – зронив священник. – Ви прощаєте темну шкіру, тому що хтось досяг вищої мудрості. Я ж вибачаю вищу мудрість, тому що хтось є іншого кольору, ніж я. Щиро кажучи, мене не дуже хвилюють духовні сили, бо моя справа – духовні слабкості. Але я ніяк не збагну, чим поганий чоловік, якщо він того прекрасного кольору, що й бронза, або кава, або темне пиво, або північний струмок, що пробивається крізь торф. По суті, і прізвище моє означає цей самий колір, тому я трохи до нього упереджений...

– Ах, он воно що! – переможно вигукнула леді Маунтігл. – Я так і знала, що ви жартуєте.

– Гм... – промимрив Томмі Гантер. – Коли балакають серйозно, то це – хлоп'ячий скепсис. Скоро він почне ворожити?

– Будь-якої миті, – хвилювалася молодиця. – І це не ворожба, а хіромантия. Але для тебе все однаково...

– Мені здається, є і третій шлях, – сказав, усміхаючись, Гардкасл. – Багато що можна пояснити природним чином. Ви підете до нього? Зізнаюся, я дуже заінтригований.

– Не терплю нісенітниць! – сердито зауважив скептик, і його кругле обличчя почервоніло від злості. – Ідіть ворожіть, а я піду метати кокоси.

Френолог, котрий вештався неподалік, кинувся до нього.

– Даруйте, – сказав він, – череп влаштований набагато цікавіше. Ніякий кокос не зрівняється хоча б з вашим...

Гардкасл тим часом пірнув у темний отвір намету, зсередини почулися невиразні голоси. Том Гантер різко щось гаркнув френологу, виказавши сумну байдужість до переваги цілком точних наук, а кузина його мала намір продовжувати суперечку з коротуном-священиком, як раптом із подивом замовкла.

Джеймс Гардкасл вийшов із намету, і, судячи з виблискування монокла і похмурого обличчя, здивування його було не меншим.

– Вашого індуса немає, – несподівано сказав він. – Він зник. Якийсь чорношкірий старий прошамкав, що Учитель не бажає видавати священні таємниці.

Леді Маунтігл, сяючи, повернулася до своїх гостей.

– Ось бачите! – вигукнула вона. – Казала я вам, що він набагато вищий за все, що вам привиділося! Він ненавидить суєту і занурився у самотність.

– Вибачте, – серйозно сказав патер Браун. – Може, я був до нього несправедливий. Ви знаєте, куди він подався?

– Може, й знаю, – відказала господиня. – Коли він хоче побути на самоті, то ховається в монастирський дворик. Це наприкінці лівого крила, за кабінетом мого чоловіка і за нашим музеєм. Ви чули, либонь, що тут колись і справді був монастир.

– Чув, – підтвердив священник, ледь помітно всміхаючись.

– Якщо бажаєте, – сказала його співрозмовниця, – ходімо туди. Вам неодмінно треба переглянути колекцію мого чоловіка, особливо – «Багрянний місяць». Чули? Це величезний рубін.

– Мене цікавлять всі експонати, – озвався Гардкасл, – у тому числі й Учитель.

І вони звернули на доріжку, що веде до замку.

– А я, – пробурчав невірний Фома, – хотів би знати, навіщо цей шахрай сюди з'явився...

Неприборканий френолог спробував зупинити його в останню мить і мало не схопив за поли маринарки.

– Ваш череп... – почав він.

– ... зараз лусне, – докінчив Гантер. – Так завжди буває, коли приїжджаю до Маунтіглів. І він віртуозно вислизнув із лап ученого.

Дорогою у дворик гості пройшли довгу залу, відведену господарем під азійські дивовижі. За відчиненими дверима крізь готичні арки виднілося світле небо над квадратним двориком, по якому і чигали колись ченці. Але перед поглядами гостей відкрилося щось більш вражаюче, ніж монах, котрий постав із могили.

Це був літній чоловік, одягнений у все біле, в блідо-зеленому тюрбані, але з англійським рум'янцем і сивими полковницькими вусами. Господар замку сприймав чари Сходу серйозніше або безрадісніше, ніж його дружина. Спілкуватися він міг тільки про східну культуру та філософію і, демонструючи свої експонати, явно тішився не так ціною їхньою і навіть не рідкісністю, як прихованим у них сенсом. Навіть коли приніс величезний рубін, можливо, єдину річ, якій й справді ціни не було, він пишався іменем каменя, а не розміром.

Надзвичайно великий камінь палав, наче багаття крізь кривавий дощ. Але лорд Маунтігл, безтурботно тримаючи його на долоні, дивився в стелю, докладно розповідаючи про те, яке місце займає гора Меру в міфології гностиків.

Коли він уже викрив деміурга і провів вичерпну паралель між гностиками і маніхеями, навіть терплячий Гардкасл міркував, як би це змінити тему. Нарешті він спитав, чи не можна подивитися камінь, і, позаяк у кімнаті вже сутеніло, попрямував до дверей, які вели у дворик. Тільки тоді він і відчув, що близько, майже поруч, весь час стояв Учитель.

Дворик був такий, як це зазвичай буває в монастирях, але готичні колони сполучалися знизу, так що арки були скоріше не дверима, а вікнами. Ймовірно, стіни ці мурували давно. Проте було тут і новаторство – над ними, між колонами, висіли навіси в східному стилі, зроблені чи то з якогось намиста, чи з легкого очерету.

Вони зовсім не пасували до сірого каменя і не дуже добре пропускали світло, але все це було не найголовнішою невідповідністю, на які, кожен по-своєму, споглядали гості.

Посередині дворика стояв темно-зелений фонтан, в якому плавали водяні лілії та золоті рибки. Над ними височіла скульптура. Сиділа вона спиною, і в такій позі, ніби у неї і голови немає, але навіть у сутінках, за одними лиш контурами, було відразу видно, що створили її не християнські ченці.

Неподалік, на світлих плитах дворика, стояв той, кого називали Вчителем. Його тонке обличчя нагадувало бронзову маску, а сива борода, що розходиться віялом, здавалася яскраво-синьою. Одяг стоїка був синювато-зеленим, голомозу голову вінчав дивний убір, що нагадував радше про Єгипет, ніж про Індію. Широко вирячені очі – зовсім такі, що малюють на саркофагах – дивилися чи то в порожнечу, чи то на ідола. Він був такий дивний, що гості також дивилися швидше на ідола, ніж на нього.

– Дивна скульптура, – сказав Гардкасл, трохи насупивши брови. – Ніяк не пасує монастирському дворику.

– Від вас я цього не чекала, – відказала леді Маунтігл. – Ми власне й хотіли поєднати великі релігії – Будду і Христа. Ви ж розумієте, що всі релігії певним чином однакові.

– Тоді навіщо ж, – лагідно запитав патер Браун, – шукати їх так далеко?

– Леді Маунтігл хоче сказати, – почав Гардкасл, – що це – різні грані, як у цього каменя (захопившись новою темою, він поклав рубін на кам'яну перемичку або, якщо бажаєте, підвіконня між колонами). Але з цього не випливає, що ми маємо право змішувати стилі. Можна поєднати християнство з ісламом, але не готику з арабським стилем, не кажучи вже про індуський.

Тим часом Учитель вийшов зі заціпеніння, повільно перебрався на інше місце і зупинився прямо перед ними, за аркою, обличчям до ідола. Мабуть, він поступово обходив повне коло, як годинникова стрілка, але не відразу, а шматочками, зупиняючись для молитви чи споглядання.

– Якої ж він віри? – поцікавився Гардкасл із ледь помітним нетерпінням.

– Він каже, – статечно пояснила господиня, – що віра його – стародавній індуїзм, чистіший за буддизм.

– А... – протягнув Гардкасл, невідривно втупившись через монокль у загадкового Вчителя.

– Існує легенда, – повчально і м'яко зауважив господар, – що таке ж божество, але набагато більше, вартує в одній із печер священної гори...

Але мірний плін лекції перервав голос, який пролунав з-за плеча лорда Маунтігла, з темряви музею. При звуці цього голосу Гардкасл і Гантер спершу не повірили собі, потім розсердилися, а потім зареготали.

– Сподіваюся, я не завадив? – чемно спитав френолог, котрий невтомно служив істині. – Я тут подумав, що ви, мабуть, знайдете хвилинку для недооціненої науки про шишки людського черепа...

– Ось що, – роздратувався Томмі Гантер, – у мене шишок немає, а у вас вони зараз будуть!..

Гардкасл стримав товариша, але всі секунду-другу дивилися не в дворик, а в кімнату.

Тоді це і сталося. Першим відгукнувся все той же рухливий Томмі, цього разу – не дарма. Ніхто ще нічого не допетрав, Гардкасл ще не згадав, що залишив рубін на широкій перемичці, а Гантер уже стрибнув спритно, як кішка, нахилився між колонами й ошелешив дворик зойком:

– Спіймав!

Але якоїсь миті, перед самим його криком, всі побачили те, що трапилося. Через одну колону вислизнула рука кольору бронзи або старого золота і зникла відразу ж, немов язичок мурахоїда. Однак рубін вона злизала.

На каменях перемички нічого не виблискувало в слабкому світлі сутінків.

– Спіймав, – повторив, відсапуючись, Томмі Гантер. – Важко його тримати. Зайдіть же спереду, допоможіть!

Чоловіки послушалися – хто кинувся до драбини, хто перестрибнув через низьку стіну. Й усі, в тому числі й пан Фрозо, оточили Вчителя, котрого Томмі тримав за комір однією рукою і струшував час від часу, не зважаючи на прерогативи провидця.

– Ну, тепер не вирветься, – тішився герой дня. – Обшукайте його, камінь десь має бути.

Через сорок п'ять хвилин Гантер і Гардкасл уже не так бездоганно виглядали. Як і раніше, вони відійшли вбік і поглянули один на одного.

– Ви хоча б щось тямите? – спитав Гардкасл. – Дивовижна таємниця...

– Яка таємниця! – зойкнув Гантер. – Ми ж усі його бачили.

– Атож, – погодився Гардкасл, – але ми не бачили, щоб він поклав або відкинув рубін. Чому ж нічого не знайшли?

– Десь та штукенція лежить, – закопилів губу Гантер. – Треба трохи краще оглянути фонтан.

– Рибок я не патрав, – сказав Гардкасл, встромляючи монокль. – Вам згадався перстень Полікрата?

Оглянувши в монокль кругле обличчя, він переконався, що його співрозмовнику не спали на гадку паралелі з грецької міфології.

– Може, він його проковтнув, – припустив Гантер.

– Випатраємо Вчителя? – запропонував Гардкасл. – А ось і наш господар.

– Як це все неприємно, – промовив лорд Маунтігл, крутячи сивий вус тремтячою рукою. – Крадіжка, в моєму власному домі!.. Ніяк не розберу, що він белькоче. Ходімо, може, ви збагнете.

Вони повернулися в залу. Гантер ішов останнім, і патер Браун, котрий швендяв двориком, звернувся до нього.

– Ну і дужі же ви! – весело сказав священник. – Тримали його однією рукою, а він також не зі слабаків. Я це відчув, коли ми пустили в хід вісім рук, як ці божества.

Балакаючи, вони обійшли дворик зо два рази й увійшли в залу, де сидів уже сам Учитель у ролі бранця, але з виглядом величного царя.

Справді, збагнути його було нелегко. Промовляв він спокійно і владно, мабуть, розважаючись при кожному черговому здогаді, і нітрохи не каювся. Швидше, він насміхався над тим, як вони на даремно страждають.

– Тепер вам трохи відчинилися, – з неналежною поблажливостю казав він, – закони часу та простору, які ніяк не може осягнути ваша наука. Ви навіть не знаєте, що таке «сховати». Більше того, не знаєте, що таке «бачити», інакше б ви бачили так само ясно, як я.

– Хочете сказати, що камінь тут? – різко спитав Гардкасл.

– «Тут» – непросте слово, – відповів містик. – Але я не хотів цього сказати. Лише сказав, що ви не вмієте бачити.

І він розмірено продовжував у нервовій тиші:

– Якби ви навчилися істинному, глибокому мовчанню, то почули б волення на краю світу. Там сидить творіння, що втілює горе. Кажуть, навіть юдеї та мусульмани шанують його, бо воно створене не людиною. Перед ним благоговійно застиг прочанин. Він підняв голову... Він зойкнув, побачивши червоний, гнівний місяць у заглибині, що порожніла століттями.

– Я знав, що ви наділені великою духовною силою, але це!.. – похопився лорд Маунтігл. – Невже ви перенесли його звідси на гору Меру?

– Може, й так... – зронив Учитель.

Гардкасл нетерпляче крокував кімнатою.

– Я дивлюся на це інакше, ніж ви, – звернувся він до господаря, – але змушений визнати... О, Господи!

Монокль упав на підлогу. Всі повернулись туди, куди дивився політик, і обличчя осяяв неабиякий подив.

«Червоний місяць» лежав на кам'яному підвіконні, точно там, де і раніше. Може, це була вуглинка від багаття або пелюстка троянди, але впав він точно на те саме місце, куди його поклали.

Цього разу Гардкасл не взяв річ і повівся дивно. Повільно обернувшись, він знову пішов по кімнаті, вже не нетерпляче, а з якоюсь особливою величчю. Підійшовши до лавки, на якій сидів індус, він вклонився, посміхаючись трохи гіркою посмішкою.

– Учителю, – сказав він, – ми повинні попросити у вас вибачення і, що набагато важливіше, ми втямили ваш урок. Повірте, я ніколи не забуду, якими силами ви наділені і як благородно ними користуєтесь. Леді Маунтігл, – і він озирнувся на господиню, – даруйте мені за те, що я спершу звернувся до Вчителя, а не до вас. Але саме вам я маю честь запропонувати недавнє пояснення. Я казав, що є непізнані сили, гіпноз. Багато хто вважає, що ним і пояснюються розповіді про хлопчика, котрий спинається в небо мотузкою. Насправді нічого цього немає, але глядачі – загіпнотизовані. Так і ми бачили те, чого насправді не було. Бронзова рука буцімто приснилася нам. І ми не здогадалися подивитися, чи лежить камінь на місці. Ми перевернули кожну пелюстку латаття, ледве не дали рибкам блювотного, а рубін весь час був там, де і раніше.

Він поглянув на усмішеного Вчителя і зауважив, що посмішка останнього стала ширшою. Щось було в ній, від чого всі схопилися на ноги, ніби струшуючи збентеження та незручність.

– Як добре все скінчилося, – дещо нервово зауважила леді Маунтігл. – Звісно, ви повністю маєте рацію. Просто не знаю, як благодати вибачення...

– Ніхто мене не образив, – сказав Учитель. – Ніхто мене не торкнувся.

І, радісно балакаючи, всі пішли за Гардкаслем, новим героєм дня. Лише вусатий френолог подався до свого намету і здивувався, помітивши, що за ним іде священник.

– Дозвольте обмацати ваш череп? – нерішуче і навіть насмішкувато спитав пан Фрозо.

– Навіщо вам тепер мацати? – по-доброму спитав священник. – Ви ж детектив, чи не так?

Пан Фрозо кивнув.

– Леді Маунтігл запросила мене про всяк випадок. Вона не дурна, хоч і розважається містикою. Тому я і ліз до всіх, як маніяк. Якби хтось погодився, довелося б терміново гортати енциклопедію...

– «Шишки черепа»: дивись «Фольклор», – підказав патер Браун. – Так, ви добряче чіплялися до людей, але на благодійному базарі таке й не дивне.

– Яка дурнувата подія! – мугикнув колишній шишкознавець. – Аж моторошно, що рубін так і лежав.

– Авжеж, дуже дивно, – сказав священник й інтонація його вразила сищика.

– Що з вами? – здивувався він. – Чому ви так зиркнули? Не вірите, що він там лежав?

Патер Браун покліпав і повільно, розгублено буркнув:

– Ні... Як я можу?... Ні, що ви!..

– Ви даремно не кажете, – не вгавав сищик. – Чому ж ви не вірите, що він лежав там весь час?

– Тому що його поклав туди я, – пояснив священник.

Співрозмовник його розтулив пельку, але не вимовив ні слова.

– Точніше, – продовжував слуга Божий, – я вмовив злодія, щоб він віддав мені його, а потім поклав. Я розповів йому те, що розгадав, і переконав, що ще не пізно покаятися. Вам зізнатися не боюся, позаяк Маунтігли і не знімуть галасу, якщо камінь повернувся, тим більше – проти цього злодія.

– Звісно, Учитель... – почав було колишній Фрозо.

– Учитель не крав, – закінчив патер Браун.

– Нічого не петраю! – розвів руками детектив. – За вікном стояв тільки він, а рука з'явилася звідти.

– Рука з'явилася звідти, але злодій був у кімнаті, – сказав священник.

– Знову якась містика! – нарікав сищик. – Ні, так не піде. Я людина проста. Скажіть мені прямо: якщо з рубіном все було гаразд...

– Я знав, що не все гаразд, – сказав патер Браун, – коли ще й не чув про рубін.

Він помовчав і продовжував неквапливо:

– Вам скажуть, що теорії неважливі, що логіка та філософія не пов'язані зі життям. Не вірте. Розум – від Бога, і далеко не байдуже, чи розумне те, що відбувається. Якщо воно нерозумне, щось не гаразд. Згадайте ту суперечку. Які там були теорії? Гардкасл не без зарозумілості назвав ученими іменами філософські загадки, як годиться. Гантер вважав, що все – суцільне одурення і поривався це довести. Леді Маунтігл сказала, що він тому і приїхав, аби зустрітися з цим Учителем. Приїжджає він рідко, з Маунтіглом не ладнає, але, коли почув, що буде індус, то поспішив сюди. Чудово. Однак у намет пішов Гардкасл, а не він. Він сказав, що гидує нісенітницями, хоча йому вистачило терпіння на те, щоб приїхати заради неї. Щось не збігається. Як ви пам'ятаєте, він сказав «ворожити», а наша господиня пояснила йому, що це – хіромантія.

– Гадаєте, що це була відмовка? – розгубився співрозмовник.

– Я так думав спочатку, – відказав священник, – але тепер знаю, що це і є справжня причина. Він не міг піти до хіроманта, бо...

– Бо... – нетерпляче вставив детектив.

– Бо не хотів зняти рукавичку, – пояснив патер Браун.

– Рукавичку? – перепитав той.

– Якби він її зняв, – незлостиво сказав священник, – всі побачили б, що у нього пофарбована рука. Так, він приїхав саме через індуса. І добре приготувався.

– Ви хочете сказати, – вигукнув сищик, – що це була його рука? Так він же стояв по той бік!

– Підіть туди, спробуйте самі, і ви побачите, що це неважно, – зітхнув священник. – Він нахилився у дворик, здер рукавичку, висунув руку з-за колони, іншою рукою схопив індуса і почав кричати. Я відразу помітив, що він тримає жертву однією рукою, тоді як будь-яка нормальна людина тримала б двома. Другою він засунув камінь у кишеню.

Запала мовчанка. Нарешті детектив повільно промовив:

– А все ж загадка залишається. Чому старий чаклун так дивно поведився? Якщо він не крав, якого біса не сказав це прямо?! Чому не сердився, коли його звинувачували й обшукували? Чому сидів і посміхався, і спілкувався натяками?

– Ось! – дзвінко вигукнув священник. – Нарешті ми дійшли до суті! Вони ніяк не хочуть збагнути одного. Леді Маунтігл каже, що всі релігії однакові. Якби так було! Вони бувають настільки різними, що найкраща людина однієї віри і пальцем не ворухне у ситуації, яка глибоко зачепить представника іншої віри. Я казав, що не дуже жалую духовну силу, бо вона підкреслює силу, а не духовність. Не думаю, що цей Учитель став би красти камінь, швидше – ні, навіщо це йому? У нього інші спокуси, наприклад, вкрасти диво, яке належить йому не більше, ніж «Багряний місяць». Цій спокусі він і піддався. А питання про те, чий це камінь,

йому невтямки. Він не думав: «Чи можна красти?» Він думав: «Чи достатньо я сильний, щоб перенести рубін на край світу?» Такі речі я й маю на увазі, коли кажу, що релігії різні. Індус пишається духовною силою. Але те, що він називає духовним, зовсім не збігається з тим, що ми називаємо праведним. Це означає швидше «не належить плоті» або «панує над матерією», словом – відноситься не до моральності, а до ества, до панування над стихіями. Ну, а ми – не такі, навіть якщо ми не кращі, навіть якщо ми набагато гірші. Ми – хоча б нащадки християн і народилися під готичними склепіннями, скільки не прикрашай їх східною бісовщиною. Ми іншого соромимося й іншим пишаємося. Кожен із нас злякався б, що його запідозрять у крадіжці. А він злякався, що не запідозрять. Коли ми втікали від злочину, як від змії, він підманював його, як заклинатель. Але ми не розводимо змії! Ця перевірка відразу повертає все на місце. Можна захоплюватися таємницею мудрості, носити тюрбан і довгий одяг, чекати звістки від махатм. Але як тільки камінчик зникне з вашої оселі, варто підозрі впасти на ваших друзів, виявиться, що ви – просто англійський джентльмен. Той, хто вчинив злочин, приховав його, бо він – також англійський джентльмен. Ні, краще: він – християнський злодій. Я вірю і сподіваюся, що можна назвати його злодієм, котрий покався, добродійним розбійником.

– У вас виходить, – засміявся детектив, – що християнський злодій і язичницький шахрай протилежні один до одного.

– Будемо милостиві і до того, і до іншого, – резюмував патер Браун. – Англійські джентльмени крали і раніше, і закон покривав їх. Захід також вміє затуманити злочин багатозначними словесами. Інші камені змінили власників – коштовні камені, різьблені, як каменя, й яскраві, як квітка.

Детектив дивився на співбесідника, і він показав на могильний камінь, що темнів у небі абатства.¹

– Це дуже великий камінь, – сказав священник. – Він залишився злодіям.

¹ Король Генріх VIII (1509–1547) відібрав абатства у Церкви і віддав їх шляхетним родинам як замки.

Останній жалісливець Марнів

Блискавка освітила ліс, і кожен сірий зморщений листочок на пониклих деревах став чітким, немов тонкий рисунок або гравюра на сріблі. Підкоряючись забаганкам закону, завдяки якому ми бачимо в одну мить мільйони дрібниць, чітким стало все – від неприбраних, але мальовничих залишків пікніка на скатертині під широким деревом до білої звивистої дороги, де чекав білий автомобіль. Похмурий будинок з чотирма вежами, схожий на замок, а цього сірого вечора безформний, немов хмара, раптово виник поблизу, показуючи зубчасті круті дахи й осяяні світлом сліпі вікна. Цього разу це було й справді схоже на притчу, бо для декого з присутніх він випірнув із глибин пам'яті на авансцену буття.

Срібне сяйво освітило на мить і чоловіка, нерухомого, мов вежа. Він був високий і стояв віддалік, на пагорбі, тоді як його супутники сиділи на траві, біля скатертини, збираючи в козуб посуд та їжу. Срібна застібка театрального плаща чоловіка блиснула зіркою в світі блискавки, а біляве кучеряве волосся стало буцімто золотим. Металом відливало й обличчя, не настільки молоде, як постава. На мить світло посилило його орлину чіткість, але висвітлило й зморшки. Може, обличчя це й постаріло від постійного гриму, адже Г'юго Ромейн був найкращим актором свого часу. Золоті кучері, сталеві риси обличчя і срібне сяйво ланцюжка на секунду додали йому схожості з лицарем в обладунку, й одразу ж він знову став темним, чорним силуетом на немічно-сірому тлі дощового неба.

Однак спокій і раніше відрізняв його від інших учасників пікніка. Ті, хто в прямому сенсі слова валявся у нього в ногах, мимоволі сіпнулися, коли раптовий спалах розірвав сіру завісу, бо до цієї миті сумовитий дощ ніяк не віщував грози. Єдина леді, котра носила свою сивину з тією гордою витонченістю, що вирізняє світських американок, заплющила очі і зойкнула.

Її чоловік – флегматичний лорд Аутрем, англійський генерал, котрий служив в Індії – сердито підняв голову. Молодик з прізвиськом Меллоу залупав добрими собачими очима і впустив горнятко. Елегантний пан із якимось винюхувальним носом – сам Джон Кокспер, газетний магнат – неголосно вилаявся не так на англійський, як на канадський лад, бо родом він був із Торонто. Але чоловік у плащі стояв, як скульптура, навіть повіки його не поворухнулися.

Коли склепіння, розколоте блискавкою, знову потемніло, актор зронив:

– Грім гримить що півтори секунди, гроза близько. Від блискавок дерево не сховає, хіба що від дощу.

Молодик звернувся до жінки.

– Мені здається, – несміливо сказав він, – що неподалік є будинок.

– Будинок є, – похмуро зауважив старий військовий, – але сховатися там не можна.

– Як дивно, – зауважила його дружина, – що дощ наздогнав нас саме тут.

Щось у її інтонації не дозволило витонченому і розумному Меллоу задати запитання. Газетяр же, позбавлений якихось забобонів, грубувато спитав:

– Що з ним таке? – поцікавився він. – Більше схоже на руїну.

– Це місце, – похмуро зауважив генерал, – належить маркізу Марні.

– Оце так! – здивувався сер Джон Кокспер. – В усілякому разі я чув усе про цю пташу, і пташу непросту. Про нього як про загадку писали на першій сторінці «Комети» торік. Шляхтич, про котрого ніхто нічого не знає...

– Я також чув про нього, – тихо промовив юний Меллоу. – Існує безліч дивних історій, чому він переховується в такий спосіб. Я чув, що він носить маску, як у прокаженого. А ще хтось цілком серйозно казав мені, що на цій сім'ї лежить прокляття. Дитина, народжена із жахливими деформаціями, яку тримають у темній кімнаті.

– Маркіз Марні має три голови, – зауважив Ромейн без тіні усмішки. – Кожні триста років триголовий шляхтич прикрашає родове дерево. Жодна людина не наслідуюється набли-

жатися до проклятого дому, крім мовчазної процесії капелюшників, посланих, аби принести сюди незвичну кількість капелюхів. Але, – і його голос набув глибоких і моторошних обер-тонів, які могли б викликати трепет навіть у театрі, – друзі мої, ці капелюхи призначені не на людську голову.

Американська леді глянула нього спохмурнівши і з певною недовірою, наче цей трюк із голосом усе ж схвилював її.

– Мені не подобаються ваші потойбічні жарти, – промовила вона. – Й я воліла б, аби ви більше так не жартували.

– Слухаю і корюся, – відповів актор. – Та чи мені, як втаємниченому, не дозволено дізнатися чому?

– Тому, – відказала жінка, – що це не він шляхтич, котрого ніхто не знає. Особисто я знаю його, точніше знала дуже добре, коли він працював аташе у Вашингтоні тридцять років тому, коли ми всі були молодими. І він не носив маску, в усілякому разі не у моїй присутності. Він не був прокаженим, хоча майже так само самотнім. І мав лише одну голову й одне серце, яке було розбите.

– Нещасливе кохання, он воно як, – задумався Кокспур, – якраз для «Комети».

– Припускаю, що це комплімент нам, – відповіла леді задумано. – Те, що ви завжди переконані, що серце чоловіка розбиває жінка. Але існують інші форми любові й утрат. Невже ви ніколи не читали In Memoriam, не вже ніколи не чули про Девіда та Джонатана? Марні знищила смерть його брата, принаймні, двоюрідного брата, котрий ріс із ним як рідний брат і був значно ближчим, ніж більшість братів. Джеймс Мейр, ось як звали маркіза, коли я була з ним знайома, був найстарший між ними, але він завжди обожнював Моріса Мейра. І за його словами Моріс справді був справжнім дивом. Джеймс не був дурнем і добре давав собі раду зі своєю політичною кар'єрою. Але, як виглядало, Моріс міг справлятися із нею і з усім іншим. Він був чудовим художником і актором-аматором, музикантом і ще багато ким. Джеймс був красенем, високий, сильний і енергійний, із прямим носом, хоча, гадаю, для молоді він би здався надто дивним із своєю розділеною навпіл, за тодішньою вікторіанською модою, борідкою. Та Моріс був гладко поголений і за показаними мені портретами – дуже навіть привабливим. Хоча він більше скидався на тенора, що не личить джентльменові. Джеймс раз по раз питав у мене, чи його приятель не дивовижний, чи будь-яка жінка не закохається у нього і таке інше, доки це не стало надокучати. І врешті-решт дуже швидко це перейшло у трагедію. Здавалося, що все його життя у цьому ідолопоклонстві, та одного дня ідол упав і розбився, як звичайна китайська лялька. Застуда на морському курорті й усе скінчилося.

– З того часу він і живе відлюдьком? – спитав Меллоу.

– Ні, – відповідала леді Аутрем. – Спершу він довго мандрував. Кажуть, не міг і не може стерпіти жодних нагадувань. Він навіть портрети не зберігає. Тоді, після смерті брата, він поїхав відразу, того ж дні. Я чула, що років через десять повернувся. Може, він трохи заспокоївся, але раптом піддався релігійній меланхолії.

– Кажуть, у нього вчепилися католицькі священики, – пробурчав лорд Аутрем. – Знаю точно, що він роздає милостиню тисячами, а сам живе, як чернець або як самітник. Не розумію, яка з цього користь. Навіщо це потрібно його духовним наставникам?

– Мракобісся якимось, – сказав Кокспер. – Ви тільки подумайте! Людина може бути корисною суспільству, служити людям, а ці кровопивці тримають нещасного на мотузці. Вони йому навіть одружитися не дають, ви вже мені повірте!

– Аякже, він не одружився, – сумно підтвердила леді. – Коли ми були молоді, він кохав мою близьку подругу. А потім... Розумієте, як у Гамлета, втративши все, втратив любов. Власне, всі ви знаєте його колишню наречену. Це – Віола, донька адмірала Грейсона. Вона також залишилася самотньою.

– Яка гидота! – гаркнув сер Джон. – Яке безглузде звірство! Це не драма, а злочин. Я просто зобов'язаний сповістити суспільство про цей жах. Ні, ви тільки подумайте, в двадцятому столітті...

Він хекнув від гніву, а лорд Аутрем, помовчавши трохи, сказав:

– Мені здається, ченцям не завадило б згадати слова: «Дозвольте мертвим ховати своїх мерців».

Дружина його глибоко зітхнула.

– Так це і виглядає, – сказала вона. – Мрець ховає мерця, роками, знову і знову.

– Буря минулася, – зауважив Ромейн, посміхаючись невідомо чому. – Вам не доведеться ховатися в негостинному замку.

Леді Аутрем сіпнула.

– Я ніколи знову туди не зайду! – вигукнула вона.

– Знову? – перепитав Меллоу. – Отже, ви там були?

– Спробувала, – гордо відповіла леді. – Але не будемо про це згадувати. Дощ скінчився, можна йти до автомобіля.

І вони пішли, а генерал сказав дорогою своєму молодому приятелю:

– Мені дуже прикро за Кокспера, але вам про це краще знати. Одного я не можу пробачити Джеймсу. Коли моя дружина прийшла до нього, він гуляв у парку. Дружина послала з лакеєм свою картку і чекала його біля входу. Він незабаром з'явився і пройшов повз, навіть не озирнувшись. Навіть не глянув на жінку, з якою колись товаришував. У ньому не залишилося нічого людського. Вона має право називати його мерцем.

– Усе це дуже дивно, – сказав його співбесідник. – Це зовсім... зовсім не те, що я спочатку чекав.

Розлучившись із друзями, Меллоу подався шукати товариша. Монахів зустрічати йому не доводилося, але католицького панотця він знав і дуже хотів побалакати з ним про те, що почув. Тому став шукати його, щоб з'ясувати правду про те жахливе мракобісся, що нависло похмурої хмарою над замком Марні.

Шукав він по різних місцях, поки не знайшов патера Брауна в одній знайомій їм обом багатодітній родині. Священик сидів на підлозі і, напружено хмурячись, намагався натягти на плюшевого ведмедя ляльковий капелюх.

Меллоу стало ніяково, але він був занадто поглинений у свої сумніви, тому розмову відкладати не міг. Він розповів, що почув, не забувши про зауваження генерала та газетяра. При згадці про газетярів священик спохмурнів.

Патер Браун ніколи не знав і не думав про те, чи смішний він. Зараз він сидів на підлозі, голуватий і коротконогий, як дитина. Але сірі очі священика дивилися так, як дивилися очі багатьох людей за дев'ятнадцять століть, тільки люди ці сиділи на престолах єпископів або стояли на кафедрі. Такий відчужений і пильний погляд, сповнений смирення перед завданням, непосильним для людини, буває у моряків і у тих, хто веде крізь бурі човен святого Петра.

– Добре, що ви мені про це сказали, – промовив нарешті він. – Я вам дуже дякую, тепер треба щось робити. Якби знали тільки ви і лорд Аутрем, це б нічого, але Джон Кокспер здійснює галас у газетах. Що ж, таке у нього ремесло!..

– А що ви думаєте про саму історію? – неспокійно спитав Меллоу.

– Перш за все, – відказав патер Браун, – я думаю, що вона не схожа на правду. Припустімо, що ми – похмурі кровопивці і мета у нас одна – позбавляти людей щастя. Припустімо, я – злісний песиміст. – Він почухав медведиком ніс, знімаючи і поклав на підлогу плюшеву тваринку. – Припустімо, що ми з усіх сил руйнуємо людські та родинні зв'язки. Навіщо ж тоді станемо підтримувати та посилювати майже безрозсудну прихильність до родича? Мені здається, не зовсім чесно сварити нас і за те, що ми виступаємо проти родинних почуттів, і за те, що не

даємо про них забути. Не розумію, чому релігійний маніяк має шаленіти саме на цьому і чому віра підтримує його відчай, а не дає йому хоч краплю надії?

Він помовчав і додав:

– Я хотів би побалакати з вашим знайомим.

– Це розповіла його дружина, – пояснив Меллоу.

– Атож, – сказав священник, – але мені цікаво не те, що вона розповіла, а те, про що він промовчав.

– По-вашому, він знає ще щось? – зацікавився Меллоу.

– Мені здається, він знає більше, ніж сказав, – підтвердив слуга Божий. – Ви кажете, що він не може пробачити тільки грубості до його дружини. Цікаво, що ж ще він має дарувати?

Священик встав, обтрусив мішкувату сутану і пильно поглянув на свого молодого співрозмовника. Потім узяв стару парасольку, старий капелюх і швидко, хоча і незграбно, пішов вулицею.

Минувши багато вулиць і площ, він дістався гарного старовинного будинку і спитав слугу, чи не можна провідати лорда Аутрема. Незабаром його провели в кабінет, де серед книг, мап і глобусів високий генерал із чорними вусами цмулив довгу темну сигару і встромляв шпильки в одну з карт.

– Даруйте мені мою нахабність, – почав священник. – Я до вас без запрошення припхався. Але мені треба побалакати про одну приватну справу, щоб вона й залишилася приватною. Як це не прикро, але декотрі люди можуть зробити її суспільною. Знаєте сера Джона Кокспера?

Темні вуса приховали посмішку господаря, але в темних його очах щось блиснуло.

– Всі його знають, – зауважив лорд Аутрем. – Та я не дуже близько з ним знайомий.

– Як би там не було, – посміхнувся патер Браун, – всі зрозуміють, що саме знає він, якщо вважатиме за потрібне про це повідомити. Мій приятель, пан Меллоу, сказав, що сер Джон має намір надрукувати цілу серію антиклерикальних статей. «Ченці і маркіз» або щось подібне.

– Цілком можливо, – визнав господар, – але до чого тут я? Чому ви прийшли до мене? Маю попередити, що я переконаний протестант.

– Я дуже люблю переконаних протестантів, – сказав священник. – А до вас прийшов тому, що хочу дізнатися правду. Вірю, що ви не збрешете. Сподіваюся, я не грішу проти милосердя, якщо не так упевнений у правдивості сера Джона.

Темні очі знову засвітилися, але господар промовчав.

– Генерале, – вів далі мову патер Браун, – уявіть собі, що Кокспер збирається публічно зганьбити вашу країну і ваш прапор. Уявіть, що він торочить, ніби ваш полк утік із поля бою або ваш штаб підкуплений. Невже ви стерпите, неville не захочете будь-якою ціною з'ясувати правду? Я солдат, як і ви, я також служу в армії. Її ганьблять, на неї зводять наклеп, я впевнений в цьому, але не знаю, який вогонь породив цей мерзенний дим. Засудите мене за те, що я хочу це з'ясувати?

Солдат мовчав, і священник сказав ще:

– Меллоу повідомив мені те, що чув. Не сумніваюся, що чув він не все. Чи знаєте ви ще щось?

– Ні, – сказав господар. – Не могу розповісти вам більше нічого.

– Генерале, – наполягав патер Браун і широко посміхнувся, – ви назвали б мене єзуїтом, якби я спробував так вивернутися.

Тоді господар засміявся, але відразу насупився.

– Ну, гаразд, – промовив він, – я не хочу розповісти вам. Що ви на це?

– Я сам розповім вам, – лагідно промовив священник.

Темні очі пильно дивилися на гостя, але блиску в них не було.

– Ви змушуєте мене, – продовжував патер Браун, – підозрювати, що все було складніше. Переконаний, що маркіз так сильно страждає і так ретельно ховається не тільки від любові

до побратима. Не вірю, що священники хоч якось із цим пов'язані. Гадаю навіть, що він не звертався до Бога, а просто намагається полегшити совість щедрими жертвами. Але одне знаю точно: він не просто останній жалісливець. Якщо хочете, я скажу вам, що саме мене в цьому переконало. По-перше, Джеймс Мейр мав намір одружитися, але чомусь не зробив це після смерті Моріса. Чи стане порядна людина кидати жінку з горя за померлим товаришем? Швидше він буде шукати у ній розради. У будь-якому разі, він пов'язаний, і смерть друга ніяк не звільняє його від обітниці.

Генерал кусав темний вус. Темні очі дивилися насторожено і навіть тривожно, але він не промовив ані слова.

– По-друге, – не вмовкав священник, похмуро дивлячись на стіл, – Джеймс Мейр запитав наречену та її подругу, чи здатна жінка встояти перед Морісом. Спало їм на гадку, що може означати таке запитання?

Генерал підвівся і став міряти кроками кімнату.

– А, дідько... – сказав він без особливого запалу.

– По-третє, – продовжував патер Браун. – Джеймс Мейр дуже дивно горює. Він не в змозі чути про брата, бачити його портретів. Так буває, не сперечаюся. Це може означати, що спогад занадто болісний. Та може означати й інше.

– Довго ще будете мене мучити? – спитав господар.

– По-четверте і по-п'яте, – спокійно чеканив священник, – Моріса Мейра не ховали або ховали дуже скромно, поспіхом, хоча він і належав до знатного роду. А брат його, Джеймс, негайно виїхав за кордон, ніби втік на край світу. Тому, – всі так само спокійно продовжував він, – коли ви звинувачуєте мою віру і протиставляєте їй чисту та досконалу любов двох братів, я дозволю собі припустити...

– Годі, – сказав лорд Аутрем. – Я розповів, що можу, щоб ви не думали найгіршого. Знайте хоча б одне: поєдинок був чесним.

– Слава Всевишньому! – втішився патер Браун.

– Вони стрілялися, – сказав Аутрем. – Може, це була остання дуель в Англії.

– Це набагато краще, – сказав священник. – Милостивий Боже. Так, набагато краще.

– Краще, ніж ваші здогади? – похмуро кинув господар. – Вам не заборонено сміятися над досконалою любов'ю, але, повірте, вона існувала. Джеймс обожнював свого кузена, і вони росли разом. Старший брат або старша сестра іноді обожнюють молодшого, особливо, коли той і справді дивовижний. У простодушного Джеймса навіть ненависть була себелюбною. Розумієте, якщо він сердився на когось, то думав про нього, не про себе. А бідний Моріс жив і відчував інакше. Люди тягнулися до нього, і він любив товариство, але милувався лише собою, як у дзеркальному залі. Ніхто не перевершив його ні в спорті, ні в мистецтвах. Він майже завжди перемагав і легко приймав свою звитягу. Але якщо йому траплялося програти, легкість зникала. Поразок він цурався. Чи варто розповідати вам, як розлютився він заручинами Джеймса? Залишатися осторонь він просто не міг. Джеймс перевершував його лише в одному – стріляв набагато краще. Так сталася трагедія.

– Точніше, так вона почалася, – уточнив священник. – Так почалися страждання того, хто залишився живим. Мені здається, тут можна обійтися і без зловісних ченців.

– А мені здається, – сказав генерал, – що Джим стріляє більш, ніж цільно. Звісно, біда чимала, але билися вони чесно. Крім цього, Моріс змусив його стрілятися.

– Звідки ви це знаєте? – здивувався священник.

– Я це бачив, – сумно підтвердив Аутрем. – Я був секундантом у Джеймса, і Моріс на моїх очах упав мертвим.

– Будь ласка, розкажіть усе, – задумливо промовив священник. – Хто був секундантом у Моріса?

– Г'юго Ромейн, знаменитий актор, – похмуро повідомив господар. – Моріс захоплювався сценою і брав у нього уроки. Ромейн славився і тоді, але ще не встав на ноги, і Моріс давав йому гроші. Тепер цей актор багатший за аристократа, однак у ті часи залежав від багатого учня. Тому ми не знаємо, як він ставився до сварки – міг не схвалювати її і погодитися несамохіть. Стрілялися на англійський манір, у кожного був один секундент. Я хотів покликати лікаря, але Моріс відмовився. Він сказав: «Чим менше народу дізнається, тим краще. Крім цього, в селі є лікар. У нього баский кінь, і якщо треба, він миттю прибуде». Ми знали, що Моріс ризикує більше – як ви пам'ятаєте, він не дуже удатний стрілець, – і погодилися. Супротивники зійшлися на піску, біля моря. Між ними і селом лежали дюни – глуха стіна, поросла ріденькими пучками трави. До моря ми вийшли через вузький, звивистий прохід. Так і бачу мертво-жовту смугу, а за нею, біля самої води, – вузьку, мертво-червону, немов відблиск крові.

Далі все сталося так стрімко, немов пісок зметнуло вітром. Постріл начебто і пролунали не встиг, а Моріс Мейр закружляв дзигною і кеглем звалився в пісок. Певна річ, я злякався за нього, але, хоч це і дивно, пошкодував не вбитого, а вбивцю. Найяскравіше і найясніше бачу до цього дня не Моріса, котрий падає мертвим, а нещасного Джима, котрий біжить до поваленого друга і ворога. Бачу його борідку, його смертельно бліде обличчя, його тонкий профіль. Пістолет він відкинув, в лівій руці тримав рукавичку, і порожні пальці билися на вітрі, наче волаючи про допомогу, коли кричав мені, щоб я скоріше привів лікаря. Все це я бачу, а більше нічого, крім моря, і нерухомого тіла, і нерухомого секундента на тлі світлого неба.

– Ромейн не рухався? – здивувався священник. – Чому ж він не підбіг до Моріса Мейра?

– Може, й підбіг, коли мене вже не було, – відказав генерал. – Я кинувся в село і більше нічого не бачив. Бідний Моріс мав рацію: лікар одразу ж скочив у сідло, я ледь роздивився його, але він здався мені дуже метким і вмілим. Задовго до того, як я прийшов до моря, він зробив усе, що міг: поховав тіло в піску і переконав нещасного вбивцю втікати, в прямому сенсі слова просто бігти берегом. Джеймс дістався найближчого порту, і йому вдалося покинути Англію. Решту ви знаєте. Через багато років він повернувся і оселився в похмурому замку. На той час титул уже перейшов до нього. Я не бачив його жодного разу, але мені відомо, що написано мертвотними червоними літерами в темряві його душі.

– Наскільки я зрозумів, – спитав патер Браун, – інші його друзі намагалися зустрітися з ним?

– Моя дружина намагалася і тепер вирішила спробувати знову, – сказав Аутрем. – Вона дуже близька з нещасною жінкою, яка стала причиною сварки, і хоче звести з нею Джима. Їй здається, якщо він побачить Віолу, розум повернеться до нього. Якраз завтра вона наміряється влаштувати це побачення.

Патер Браун перебирав шпильки, що лежали біля нього, і слухав досить неухважно. Він мислив образами, і картина, яка вразила навіть генерала, ставала все виразнішою й яскравішою в свідомості містика. Він бачив тьмяно-червоний пісок, страшний, як закривавлена земля, і темне тіло, й убивцю, котрий, спотикаючись на бігу, відчайдушно волає про допомогу, махаючи рукавичкою. Але уява його не могло впоратися з нерухомим силуетом, що стояв, як бовван, біля самої води. Щось він означав, але для священника був лише знаком.

– Цей Ромейн завжди реагує не відразу? – висунув версію священник.

– Дивно, що ви про це спитали, – здивувався Аутрем і пильно глянув на співрозмовника. – Ні, він реагує миттєво. Однак якраз учора, перед грозою, я бачив його саме в такій позі. Блискавка засліпила нас, але він не ворухнувся.

– А потім? – спитав священник.

– Різко обернувся, коли вдарив грім, – згадав господар. – Мабуть, він його чекав. Пояснив нам, через скільки секунд... Вибачте, що з вами?

– Я вколовся шпилькою, – священник заморгав очима.

– Вам погано? – занепокоївся Аутрем.

– Ні, нічого, – сказав священник. – Просто я не такий стоїк, як ваш Ромейн. Коли бачу світло, то моргаю, нічого не можу вдіяти.

Забравши капелюх і парасольку, він почимчикував до дверей, але раптом спинився, безпорадно дивлячись на господаря, немов риба на піску, і тихо промовив:

– Генерале, заради Господа, не пускайте вашу дружину й її подругу до нещасного Марні. Залиште все, як є, інакше розбудите гніздо демонів.

Темні очі генерала світилися подивом, коли він знову взявся за свої шпильки.

Однак він здивувався ще більше, коли милосердні пориви його дружини призвели до того, що кілька друзів таки зібралися відвідати похмурий замок. Перш за все і він, і всі інші здивувалися тому, що серед них немає Г'юго Ромейна. Коли невелике товариство прибуло в маленький готель, там чекала телеграма від його адвоката, яка повідомляла про раптовий від'їзд славетного актора. Коли ж товариство попрямувало до замку, назустріч їм, зі злосчастних дверей, вийшов не величний дворецький і навіть не статечний лакей, а незграбний священник на ім'я Браун.

– Даруйте, – зніяковіло і безпосередньо сказав він, – я радив вам облишити це. Маркіз знає, що робить, і зустріч ваша тільки примножить біду.

Леді Аутрем, поруч із котрою стояла висока, ще приваблива дама, гнівно зиркнула на низькорослого слугу Божого.

– Це наша приватна справа, – заявила вона. – Не розумію, до чого тут ви.

– А їм тільки і подай приватні справи! – презирливо зауважив Джон Кокспер. – Вони вічно шастають під підлогою, норовлять пролізти в чуже житло. Бач, як вчепився в бідного Марні! – Сер Джон був не в настрої, бо шляхетні друзі взяли його з собою лише за тієї умови, що він нічого не напише. Йому і в голові не вміщалося, що саме він вічно норовить пролізти в чуже житло.

– Не хвилюйтеся, все гаразд, – поспішив запевнити патер Браун. – Крім мене, маркіз не бачив жодного священника. Повірте, він знає, що робить. Молю вас, не чіпайте його.

– Щоб він помер заживо і збожеволів? – обурилася леді Аутрем. – Щоб він жив отак, бо проти волі вбив людину двадцять п'ять років тому? Це ви називаєте милосердям?

– Атож, – незворушно відповідав священник, – це я називаю милосердям.

– Чого від них чекати? – сердито плювався Кокспер. – Їм тільки й треба замурувати когось ще живим, заморити голодом, звести з розуму постом, покаєнням і страхом вічних мук!

– Ні, справді, патере Браун, – сказав Аутрем. – Невже, по-вашому, він такий винний? То таке ваше християнство?

– Саме так, справжнє християнство, – зм'якнувши благав він свою дружину, – є щось, що знає все і прощає все. Любов, яка може як пам'ятати, так і забувати.

– Патере Браун, – серйозно зауважив Меллоу, – я завжди погоджуюся з вами. Але зараз нічого не тямлю! Невже треба так розплачуватися за такий злочин?

– Злочин його тяжкий, – зітхнув священник.

– Нехай Господь пом'якшить ваше жорстоке серце, – зронила незнайома жінка. – Я піду і побалакаю з моїм нареченим.

І, немов голос її викликав примару, зі сірого замку вийшов чоловік, котрий зупинився в темряві відчинених дверей, на самій горі довгих сходів. Прибулець весь був у чорному. Знизу було видно, що волосся його біле, а обличчя біде, як мармур. Коли Віола Грейсон повільно пішла вгору сходами, лорд Аутрем буркнув у чорні вуса:

– Сподіваюся, її він не образить, як образив мою дружину.

Патер Браун, котрий застиг у якомусь заціпенілому смиренні, глянув на нього і промовив:

– Бідний Марні завинив достатньо, але цього він не робив. Вашу дружину він не ображав.

– Що ви хочете сказати? – поцікавився Аутрем.

– Він із нею не знайомий, – пояснив священик.

Поки вони спілкувалися, висока жіночка піднялася сходами, і тут всі почули реально страшний зойк:

– Моріс!

– Що трапилося? – вигукнула леді Аутрем і побігла до подруги, котра похитнулася так, бунцімто зараз злетить кам'яними сходами. Але Віола Грейсон повільно пішла вниз, зіщулившись і тремтячи.

– О, Господи, – торочила вона, – о, Боже милостивий... Це не Джеймс... Це Моріс!

– Мені здається, леді Аутрем, – серйозно сказав священик, – вам краще б відвести звідси вашу подругу.

Але з висоти сходів упав голос, який міг би прозвучати з крипти, – хрипкий, непропорційно гучний, як у тих, хто багато років прожив серед птахів на безлюдному острові. Моріс, маркіз Марні, гукнув:

– Стривайте!

Всі застигли на місці.

– Патере Браун, – продовжував маркіз, – перш ніж ці люди підуть, розкажіть їм усе, з чим ознайомив вас я.

– Маєте рацію, – відповідав священик, – і це вам зарахується.

Маркіз зник у замку, а слуга Божий звернувся до присутніх у замку людей.

– Авжеж, – сказав він. – Нещасний Марні дав мені право розповісти все, у що він мене посвятив, але краще я піду ходою власних своїх здогадів. Природно, я відразу ж збагнув, що похмурі монахи – просто дурня, вичитана з книжок. Іноді, досить рідко, ми схиляємо людину до чернецтва, але ніколи не схиляємо до затвору без правила і ніколи не рядимо мирянина в чернечу одежину. Однак я задумався про те, чому ж він носить каптур і ховає обличчя. Мені здалося, що таємниця не в тому, що він зробив, а в тому, хто він. Потім генерал дуже живописно описав мені поєдинок, і найживішою в цій картині була загадкова поза Ромейна, застиглого осторонь. Вона тому і була загадковою, що він застиг осторонь. Чому цей чоловік не кинувся до свого товариша? І тут я почув маленьку дрібничку – генерал згадав про те, що Ромейн стояв саме так, чекаючи грому після блискавки. Тут я все второпав. Ромейн чекав і тоді, біля моря.

– Та поєдинок же скінчився! – скрикнув лорд Аутрем. – Чого ж він чекав?

– На розмову, – пояснив патер Браун.

– Кажу ж вам, я все бачив! – ще схвильованіше крикнув генерал.

– А я, – сказав священик, – скажу вам, що ви нічого не бачили.

– Даруйте, вам клепок не бракує? – спробував кепкувати генерал. – Чому ви вирішили, що я осліп?

– Тому що ви хороша людина, – відповідав священик. – Господь пощадив вашу чисту душу і відвернув ваш погляд від беззаконня. Він поставив стіну піску і таємниці між вами і тим, що трапилося на закривавленій землі.

– Розкажіть тоді, що там сталося, – ледь вимовила леді Аутрем.

– Потерпіть трохи, – відповів їй священик. – Постежте за ходом моїх думок. Обміркував я і те, що Ромейн вчив Моріса прийомам свого ремесла. У мене є товариш-актор, він показував мені дуже цікавий прийом, як падати мертвим.

– Господи помилуй! – закрив рот рукою лорд Аутрем.

– Амінь, – закінчив патер Браун. – Атож, Моріс упав, як тільки Джеймс вистрілив, і лежав, чекаючи. Чекав і його злочинний учитель, стоячи осторонь.

– Чекаємо і ми, – нетерплячився Кокспер. – Я, наприклад, більше чекати не можу.

– Джеймс, оглушений каяттям, кинувся до нещасного, – продовжував священик. – Пістолет він відкинув із відразу, але Моріс тримав свій пістолет у руці. Коли старший брат схили-

вся над молодшим, той підвівся на лівому лікті і вистрелив. Стріляв він кепсько, але на такій відстані схибити ніяк не можна.

Всі були бліді, вони довго дивилися на священника. Нарешті сер Джон спитав розгублено і тихо:

– Ви впевнені в усьому цьому?

– Я в цьому впевнений, – зауважив патер Браун, – і тепер передаю Моріса Мейра, справжнього маркіза Марні, під вашу християнську опіку. Ви вказали мені сьогодні на християнські чесноти. Здається, що ви таки передали куті меду. Але як добре, що до таких бідних грішників, як цей чоловік, котрий помиляється, ви маєте достатньо милосердя, і готові до примирення навіть усього людства.

– Ну, знаєте! – скрикнув лорд Аутрем. – Пробачити цього мерзенного боягуза? Ні вже, даруйте! Я сказав, що розумію чесний поєдинок, але такого зрадника й убивцю...

– Лінчувати б його! – запропонував Кокспер. – Спалити живцем. Якщо вічний вогонь не казочки, я і слова не скажу, щоб врятувати його від пекла.

– Я не дав би йому й шматка хліба, – добавив Меллоу.

– Людській милості є межа, – промовила тремтячим голосом леді Аутрем.

– Саме так, – сказав патер Браун. – Цим вона і відрізняється від милості Божої. Вибацте, що я не дуже серйозно поставився до ваших закидів і повчань. Річ у тім, що ви готові пробачити гріхи, які для вас не є гріховними. Ви прощаєте тих, хто, на вашу думку, не чинить злочин, а порушує умовність. Ви терпимі до дуелі, розлучення, роману. Ви даруєте, бо вам нічого прощати.

– Невже, – запитав Меллоу, – ви хочете, щоб я прощав таких мерзотників?

– Ні, – відповів священник. – Це ми повинні вибачати їм.

Він різко піднявся й оглянув присутніх.

– Ми маємо дати їм не кусень хліба, а Святе Причастя, – провадив він далі. – Ми повинні сказати слово, яке врятує їх від пекла. Ми одні залишаємося з ними, коли їх покидає ваша, людська милість. Що ж, ідіть своєю неважкою дорогою, прощаючи приемні вам гріхи і модні погані звички. А ми вже в темряві і пільмі, будемо втішати тих, кому потрібна розрада. Тих, хто скоїв страшні речі, яких не пробачить світ і не виправдає совість. Тільки священник може пробачити їх. Лишіть нас із тими, хто низький, як низьким був Петро, коли ще не запіяв когут і не зайнялася зоря.

– Зайнялася зоря... – повторив Меллоу. – Гадаєте, для нього є надія?

– Атож, – підтвердив священник. – Дозвольте задати вам нечемне запитання. Ви, знатні леді і джентльмени честі, ніколи не вчинили б таке, що зробив нещасний Моріс. Ну, гаразд, а якби вчинили, могли б ви, через багато років, в багатстві і в безпеці, розповісти про себе таку правду?

Ніхто не озвався. Дві жінки і троє чоловіків повільно пішли, а священник мовчки повернувся в сумний замок Марні.

Чоловік із двома бородами

Цю історію патер Браун розказав професору Крейку, славетному криміналісту, після обіду в клубі, на якому їх репрезентували один одному як людей із однаковим нешкідливим хобі, що має прямий стосунок до вбивств і грабунків. Оскільки священик значно применшив свою роль у викладених нижче подіях, ми викладаємо їх неупереджено. Розмова почалася з жартівливої сварки, в якій міркування вченого були строго науковими, а священика – вельми скептичними.

– Шановний добродію, – обурювався науковець, – хіба ви не вважаєте криміналістику наукою?

– Я просто невпевнений... – тер підборіддя патер Браун. – А ви вважаєте наукою агіографію?

– А що це таке? – різко спитав учений.

– Зазвичай її плутають з географією, – посміхаючись, пояснив священик. – Але це – наука про праведників, про святих. Розумієте, темні століття спробували створити науку про хороших людей, наше ж, гуманне й освічене, цікавиться тільки людьми поганими. Мені здається, досвід показав, що вбивцями були найрозмаїтіші люди.

– Ну, ми вважаємо, що вбивць можна непогано класифікувати, – зауважив Крейк. – Список довгий і нудний, але, мені здається, він вичерпний. По-перше, всі вбивства можна поділити на свідомі та несвідомі, і спочатку займемося останніми, позаяк вони значно рідше зустрічаються. Існує така річ, як манія вбивства, потяг до кровопролиття. Існує і несвідома антипатія, хоча до вбивства вона призводить у край рідко. Тепер перейдімо до вбивства з реальними мотивами, але спершу зазначимо, що деякі з них не цілком усвідомлені, інші ж – романтичні та нав'язні фантазією. Чиста помста – річ безнадійна. Закоханий убиває суперника, котрого йому не вдалося відтіснити. Бунтівник убиває тирана після того, як той перемаг і поневолив його. Однак такі дії диктуються і свідомою надією, і тоді вбивства маємо зарахувати до іншого великого розряду: «свідомі злочини». Вони, своєю чергою, поділяються на два типи. Одна людина вбиває, щоб вкрасти або успадкувати те, чим володіє інша, або запобігти тій чи іншій дії. Сюди ж віднесемо вбивство шантажиста або політичного опонента, а також усунення з шляху пасивної перешкоди – дружини чи чоловіка, котрі стоять на заваді. Мені здається, це досить ґрунтовно розроблена класифікація, вона охоплює всі випадки, якщо нею правильно користуватися. Боюся, однак, що вона видалася вам дуже нудною. Сподіваюся, що не дуже втомив вас.

– Аж ніяк, – заперечив патер Браун. – Даруйте, якщо слухав дещо не уважно. Справа в тому, що я думав про чоловіка, що його знав колись. Він був убивцею, але не можу визначити його місце в вашому музеї. Він не був ні божевільним, ні мономаном. Він не відчував ненависті до людини, котру вбив, і, ледь знаючи жертву, не мав причин для помсти. Убитий не мав нічого, що міг би забажати вбивця. Він вбивці не заважав і зашкодити не міг; не міг навіть хоч якось вплинути на нього. У справу не була замішана жінка. Як і політика. Чоловік убив свого ближнього, котрого фактично не знав, і вбив з досить дивної причини. Можливо, це єдиний випадок у світі.

І священик невимушено розповів цю історію.

Нехай вона починається на цілком респектабельному тлі – за сніданком, в будинку гідної, хоча і заможної родини Бенксів, у той момент, коли звичайне обговорення газети перервали чутки про таємничу подію в їхній окрузі. Таких людей іноді звинувачують у тому, що вони брешуть про своїх ближніх. Однак саме про самих ближніх вони не знають нічого.

Сільські жителі розповідають про своїх сусідів як правдиві, так і вигадані історії. Але цікаві мешканці сучасного передмістя вірять усьому, що пишуть у пресі про аморальність Папи Римського або про страждання вождя з якихось тихоокеанських островів, і, схвильовані цими

повідомленнями, навіть не уявляють, що відбувається в сусідній оселі. Однак у цьому випадку два різновиди пліток збіглися, і від цього збігу аж дух перехоплювало. Річ у тім, що їхнє передмістя згадали в їхньому улюбленому часописі, і це наче підтвердило їхнє власне існування. Можна було подумати, ніби до цього вони були невидимі та невлочимі і тільки тепер стали такими ж справжніми, як багатостраждальний тубільний володар.

У газеті повідомлялося, що колись знаменитий злочинець, відомий під прізвиськом Майкл Сновида, а також під безліччю інших імен, які йому не належать, нещодавно відбув тривалий термін ув'язнення за численні крадіжки зі зломом. Повідомлялося також, що він, далебі, оселився в передмісті, про яке ведеться мова і яке ми для зручності назвемо Чішемом. У часописі були також перелічені найвідоміші та найзухваліші подвиги і втечі. Варто сказати, що для газет, адресованих таким читачам, характерна непохитна впевненість у тому, що читачі ці достоту позбавлені пам'яті. Селянин століттями пам'ятає про Робін Гуда чи Роба Роя. Але клерк навряд чи згадає ім'я злочинця, про котрого сперечався в трамваї чи метро два роки тому.

Однак грабіжник, прозваний Сновидою, справді чимось нагадував про геройські пригоди Роба Роя і Робін Гуда. Він був гідний того, щоб обернутися в легенду, а не просто в газетні новини. Він був занадто обдарованим ведмежатником, аби стати вбивцею. При його величезній фізичній силі і при тій легкості, з якою він дубасив полісменів, як кеглі, він ніколи нікого не вбивав, тільки оглушав людей, зв'язував їх і затикав рот. І це викликало страх і огортало таємницею його образ. Здавалося навіть, що був би більше схожий на простого смертного, якби вбивав.

Пан Саймон Бенкс, батько родини, міцний чоловік зі сивою борідкою й обличчям, укритим зморшками, був начитаний і старомодніший за інших. Він мав схильність до життєписів і мемуарів, і чітко пам'ятав ті часи, коли лондонці лежали ночами, прислухаючись до кроків Майкла, як вони прислухаються тепер до кроків Джека Скорохода. Була тут і його дружина, субтильна смаглява жінка, одягнена з якоюсь уїдливою елегантністю. Її сім'я могла похвалитися набагато більшим статком, ніж сім'я чоловіка (хоча і набагато гіршою освітою), і сама вона володіла дорогим смарагдовим намистом, що зберігалося нагорі. Це давало жінці право на провідну роль у розмові про злодіїв. Була тут і донька з іменем Опал, також худа і смаглява, але обдарована духовним баченням. У будь-якому разі, вона сама так вважала, рідні ж дивачку не дуже підтримували.

Полум'яно-потойбічним душам розсудливо не матеріалізуватися у великій родині. Був тут і брат її Джон, високий парубок, котрий дуже бурхливо демонстрував повну байдужість до спілкування з примарами. Крім цього, його цікавили тільки автомобілі. Складалося враження, буцімто він вічно продає одну автомашину і купує іншу, причому за якимось законом, який навряд чи зміг би пояснити вчений-економіст, завжди примудрявся купити набагато кращий автомобіль, продавши пошкоджений або застарілий.

Був тут ще один брат, Філіп, молодик із темним, хвилястим волоссям, котрий вирізнявся підвищеною увагою до свого гарнітуру. Без сумніву, це входить у число обов'язків біржового клерка. Проте, як часом натякав його господар, вони цим не обмежуються.

І, нарешті, за столом сидів його друг Деніел Дівайн, також темноволосий і вишукано одягнений, але з борідкою, підстриженою за іноземною модою і тому вселяючи певний страх. Саме Дівайн завів бесіду про газетну статтю, тактовно вдавшись до настільки дієвого способу, щоб запобігти сімейним чварам, що назривали через те, що юна ясновидиця почала описувати бліді обличчя, що пропливали вночі у неї за вікном, а Джон Бенкс ще несамовитіше, ніж зазвичай, відгукнувся на це одкровення потойбічного світу.

Згадка про нове і, можливо, небезпечне сусідство досить швидко відвернуло увагу обох сперечальників.

– Який жах! – вигукнула пані Бенкс. – Мабуть, він зовсім нещодавно приїхав. Хто б це міг бути?

– Не пригадую, щоб хтось приїхав зовсім недавно, – відгукнувся її чоловік, – хіба що сер Леопольд Пулмен в Бічвуд-гаусі.

– Мій любий, – як дитині зауважила дружина, – які дурниці ти мелеш! Сер Леопольд!.. – жінка помовчала і додала: – От якби хтось сказав, що це його секретар – той, із бакенбардами... Я завжди казала, з того часу, як його взяли на місце, яке мав отримати Філіп...

– Нічого не вдієш, – замріяно зронив Філіп, єдиний раз вступивши в розмову. – Та й місце так собі.

– Єдиний, кого я знаю, – зауважив Дівайн, – це чоловік на прізвище Карвер, котрий оселився на фермі у Сміта. Він веде спокійний спосіб життя, але з ним цікаво балакати. Здається, у Джона були з ним якісь справи.

– Трохи розбирається в автомобілях, – визнав одержимий однією пристрастю Джон. – Розбиратиметься ще краще, коли проїдеться в моїй новій автівці.

Дівайн легко посміхнувся – всі вже побували під такою загрозою – і зауважив:

– Ось дивно! Він добре метикує в автомобільному спорті, в мандрах, взагалі – в живих заняттях, а сам весь час сидить удома і порається з вуликами старого Сміта. Каже, він цікавиться тільки бджолами, тому і живе на пасіці. Визнаю, що це дуже спокійне хобі для такого чоловіка. Однак не сумніваюся, що твоя машина трохи струсоне його.

Коли того вечора Дівайн повертався від Бенксів, його смагляве обличчя перебувало в зосереджених роздумах. Можливо, ці думки і заслуговують на нашу увагу, проте зазначимо лише, що під їхнім впливом він вирішив невідкладно відвідати пана Карвера, котрий жив у пана Сміта. Йдучи в цьому напрямку, жевжик зустрів Бернарда, довготелесого секретаря з Бічвуд-гауса, з великими бакенбардами, які пані Бенкс сприймала, як особисту образу. Молодики були ледь знайомі, бесіда була короткою та випадковою. Проте Дівайн, мабуть, почерпнув з нею інформацію для подальших роздумів.

– Даруйте, що питаю, – несподівано сказав він, – чи правда, що у леді Пулмен є якісь знамениті коштовності? Я не професійний злодій, але я якраз чув, що один тут тиняється.

– Я попереджу, щоб вона за ними пригляділа, – відповів секретар. – Щиро кажучи, я вже дозволив собі застерегти її. Сподіваюся, що вона буде піклуватися про них.

У цей момент позаду пролунало жакливе виття автомобільної сирени, і біля подорожніх зупинилася автівка, за кермом якої сидів сяючий Джон Бенкс. Коли він почув, куди прямує Дівайн, то зауважив, що їде туди ж, однак, судячи з його тону, просто не міг відмовити собі в задоволенні і мусить підвести хоч когось. Поки вони їхали, молодик безперервно хвалив свій транспорт, головним чином за те, що його можна пристосувати до будь-якої погоди.

– Закривається щільно, як коробка, – тішився він, – а відкривається легко. Ну, скажімо, як рот.

Однак зараз рот Дівайна не так уже й легко відкривався, і вони підїхали до ферми Сміта під безугавний монолог. Пройшовши крізь ворота, Дівайн одразу ж знайшов того, кого шукав. Садам, заклавши руки в кишені, прогулювався довготелесий чолов'яга з масивним підборіддям, у великому м'якому солом'яному брилі. Тінь падала від його широких крис на горішню частину обличчя, трохи схожого на маску. На задньому плані виднівся ряд освітлених сонцем вуликів, уздовж яких походжав інший чоловік, міцний, мабуть, пан Сміт, і ще один, низенький, непримітний, в чорному вбранні священика.

– Послухайте! – крикнув невгамовний Джон, не давши Дівайну привітатися. – Я привіз її, щоб вас підвезти. Ось побачите, вона краща за «блискавку»!

Губи пана Карвера склалися в посмішку, яка, мабуть, була люб'язною, але виглядала доволі похмуро.

- Боюся, що сьогодні ввечері мені буде не до розваг, клопотів під зав'язку.
- «Як копітка бджола»,² – продекламував Дівайн. – Мабуть, ваші бджоли дуже копіткі, якщо вони не відпускають вас весь вечір. А от скажіть мені...
- Слухаю! – вимовив Карвер із якимось холодним викликом.
- Кажуть, що треба косити сіно, поки сонце світить, – продовжував Дівайн. – Подейкують, що ви збираєте мед, поки світить місяць?
- У тіні крислатого капелюха щось блиснуло, мабуть, очі Карвера.
- Може, тут і не обходиться без місячного світла, – промовив він, – але пам'ятайте, мої бджоли не тільки дають мед – вони й жалять.
- То ви поїдете на машині? – нетерпляче спитав переминаючись із ноги на ногу Джон.
- Але хоча в Карвера не залишилося і тіні зловісної багатозначності, вдовольнити пропозицію Дівайна він ввічливо, але рішуче відмовився.
- Мабуть, я не зможу поїхати, – відказав він. – Треба написати багато листів. Може, ви будете такі люб'язні повозити когось із моїх друзів, якщо вже вам потрібен компаньйон. Це пан Сміт і патер Браун.
- Певна річ! – втішився Бенкс. – Нехай усі їдуть!
- Красно дякую, – захвилювався священник. – Боюся, що я не зможу: через кілька хвилин мені треба буде йти.
- Тоді візьміть Сміта, – вказав Карвер майже нетерпляче. – Дивіться, він прагне проїхатися.
- Сміт широко посміхався і, так виглядало, що взагалі нічого не прагнув. Це був діяльний маленький дідок у дуже відвертій перуці – одній із тих перук, які нітрохи не природніші за капелюх. Жовтий відтінок штучного волосся не поєднувався з блідістю обличчя.
- Пам'ятаю, – сказав Сміт із якоюсь чемною упертістю, – їхав я цією дорогою десять років тому в одній із таких дивовиж. Повертався від сестри, з Голмгейта, і з того часу жодного разу не їздив тут автівкою. Ну і трясло мене, скажу я вам!
- Десять років тому! – глузливо вигукнув Джон. – Дві тисячі років тому їздили у возах, запряжених волами. Гадаєте, автомобілі не змінилися за десять років? А дороги? У моїй машині навіть не відчуваєш, як обертаються колеса. Здається, що лешиш по повітрю.
- Упевнений, що Сміт дуже хоче політати, – під'юджував Карвер. – Це мрія його життя. Поїдьте в Голмгейт, Сміте, навідайте сестру. Та ви просто зобов'язані з нею побачитися! Поїдьте і залишіться там на ніч, якщо бажаєте.
- Ну, мені доводиться повертатися пішки, тому, природно, що залишаюся ночувати, – зауважив старий Сміт. – Не варто через це ускладнювати життя молодому чоловікові.
- Ви тільки уявіть собі, як зрадіє ваша сестра, якщо ви прибудете не пізно! – потішався Карвер. – Справді, треба поїхати. Не будьте таким егоїстом.
- Саме так, – з бадьорою доброзичливістю підхопив Бенкс. – Не будьте таким егоїстом. Автівка вас не вкусить. Ви ж не боїтеся її, еге ж?
- Ну що ж, – погодився Сміт, задумливо моргаючи. – Не хочу бути егоїстом і гадаю, що не боюся.
- Вони відїхали вдвох під заохочувальні махання та вигуки, завдяки яким маленька група вчиняла галасу, як цілий натовп. Однак і Дівайн, і священник, котрі приєдналися до цієї церемонії з ввічливості, відчули, що саме виразний жест пасічника надав їй закінченого характеру. Й їм здалося, що він вміє собі підпорядкувати й йому важко опиратися.
- Коли автомобіль зник, Карвер повернувся до гостей і рвучко, ніби вибачаючись, промовив:
- Ну ось! – вимовив це з тією цікавою сердечністю, яка є зворотним боком гостинності.

² Дівайн цитує Гесіода – першого відомого на ім'я давньогрецького поета, засновника дидактичного епосу.

Така привітність рівносильна натяку на те, що час забиратися.

– Мені треба йти, – сказав Дівайн. – Не будемо заважати копіткій бджолі. На жаль, я дуже мало знаю про бджіл – інколи насилу відрізняю бджолу від оси.

– Я розводив і ос, – зронив таємниче Карвер.

Коли гості пройшли вулицею кілька ярдів, Дівайн, сам не знаючи чому, звернувся до свого супутника:

– Досить дивна сцена, вам не здається?

– Атож, – відповів патер Браун. – А вам що здається?

Дівайн глянув на низенького чоловічка в чорному, і в його великих сірих очах знову щось промайнуло.

– Мені здається, – сказав він, – що Карвер усіма силами намагався залишитися сьогодні ввечері сам у будинку. У вас такі підозри не виникли?

– Можливо, і виникли, – погодився священник, – але я не впевнений, що вони збігаються з вашими.

Коли того вечора в саду, що оточував особняк, зовсім смеркалося, Опал Бенкс вешталася темними порожніми кімнатами ще відчуженіше, ніж завжди. Якби хтось придивився до неї уважно, то помітив би, що її звичайна блідість посилилася. Незважаючи на буржуазну розкіш садиби, від неї віяло смутком, тим підсвідомим сумом, яке викликають не старовинні, а старі речі. У домівці панували застарілі моди, а не історичні стилі. Він був переповнений предметами настільки недавнього вжитку, що відразу видно було, які вони старомодні. То тут, то там у сутінках поблискувало кольорове скло. Кімнати здавалися вузькими через високі стелі, а в кінці вітальні, якою вона швендяла, було одне з тих круглих вікон, які зустрічаються в будівлях цієї епохи. Дійшовши приблизно до середини кімнати, Опал зупинилася, ледь хитаючись, ніби її вдарила по обличчю невидима рука.

За мить почувся стукіт у парадні двері, приглушений другими, зачиненими дверима. Юнка знала, що домашні перебувають на другому поверсі, але навряд чи змогла б пояснити, що спонукало її відчинити двері самій. На порозі стояв присадкуватий пошарпаний чоловік, в якому вона впізнала католицького священника на прізвище Браун. Панночка не була з ним близько знайома, але слуга Божий їй подобався. Він анітрохи не підтримував її точку зору на духів, але не відмахувався і не сміявся, а серйозно з нею сперечався. Можна сказати, що священник співчував поглядам дівчини, але не погоджувався з ними. Всі ці думки промайнули у неї в голові, коли вона сказала, навіть не привітавшись і не вислухавши його самого:

– Як добре, що ви прийшли! Я бачила привида.

– Не варто засмучуватися, – зронив патер Браун. – Таке часто трапляється. Більшість привидів – зовсім і не привиди, а ті деякі, які, можливо, і справжні, – абсолютно нешкідливі. Ваш привид якийсь особливий?

– Ні, – сказала панночка й їй стало легше. – Справа не стільки в ньому самому... Розумієте, атмосфера була дуже страшна... Буцімто все розкладається, гниє. Я побачила обличчя у вікні. Бліде, з виряченими очима, зовсім як у Юди.

– Ну що ж, бувають люди з такою зовнішністю, – задумливо пробурмотів священник, – й іноді вони зазирають у вікна. Можна мені подивитися, де це сталося?

Однак коли юнка повернулася в кімнату, там уже зібралися інші родичі, котрі, будучи менш схильні до спілкування з потойбічним, увімкнули світло. У присутності пані Бенкс патер Браун згадав про загальноприйнятні умовності і вибачився за вторгнення.

– Боюся, що занадто безцеремонно увірвався в ваш будинок, пані Бенкс, – сказав він. – Мені дуже важко пояснити, яким чином те, що сталося, стосується вас. Я тільки що був у Пулменів, і раптом мені зателефонували і попросили прийти сюди, щоб зустрітися з людиною,

котра має повідомити вам новину, можливо, для вас цікаву. Я б не прийшов сюди, якби не був потрібен, як свідок подій у Бічвуд-гаусі. Фактично саме мені довелося підняти тривогу.

– Що трапилось? – здивувалася господиня.

– Бічвуд-гаус пограбували, – серйозно повідомив патер Браун. – Що найгірше, зникли коштовності леді Пулмен, а її нещасного секретаря, пана Бернарда, знайшли в саду. Вочевидь, його застрелив при втечі крадій.

– Це той чоловік! – зойкнула господиня. – Точно, він... – тут вона зустріла сумний погляд священика і замовкла, сама не тямлячи чому.

– Я зателефонував у поліцію, – продовжив він, – і з іншими органами влади, які мають у цій справі інтерес. Вони кажуть, що навіть при поверхневому огляді вдалося виявити сліди і відбитки пальців та інші прикмети відомого злочинця.

У цю мить бесіду на хвилину перервала поява Джона Бенкса, котрий повернувся після невдалої поїздки.

– Судячи з усього... старий Сміт виявився поганим пасажиром. Злякався в останню мить, – пояснив він обурено. – Втік, поки я оглядав пробиту шину. У житті більше не матиму справ із цими сільськими простак...

Але скаргу не почули, бо в центрі уваги опинився патер Браун і його новина.

– Зараз з'явиться чоловік, котрий зніме з мене відповідальність, – продовжував священик все з тією ж багатозначною стриманістю. – Коли ви зустрінетесь із ним, мій обов'язок свідка буде виконаний. Мені лиш залишається поінформувати, що служниця в Бічвуд-гаусі бачила обличчя в одному з вікон.

– Я бачила обличчя в одному з наших вікон, – уточнила Опал.

– Та ти вічно бачиш обличчя, – обірвав її брат Джон.

– Не так уже й погано бачити факти, навіть якщо це обличчя, – спокійно зауважив патер Браун. – Вважаю, що персону, яку ви бачили...

Знову почувся стукіт у парадні двері, і через хвилину на порозі з'явився чоловік, побачивши якого Дівайн підвівся зі стільця. Прибулець був високий, прямий, з довгим блідим обличчям і важким підборіддям. Величезне чоло і живі сині очі Дівайн погано розгледів удень через крилатий солом'яний бриль.

– Прошу вас, не вставайте, – чітко і чемно вимовив Карвер, але в розбурханому мозку Дівайна ця чемність знайшла зловісну схожість із чемністю бандита, котрий спрямував на вас пістолет.

– Сядьте, будь ласка, пане Дівайн, – попросив Карвер, – і, з дозволу пані Бенкс, я зроблю те ж саме. Маю пояснити свій візит. Мабуть, ви підозрювали, що я – знаменитий злодій.

– Підозрював, – похмуро відповів Дівайн.

– Як ви правильно зауважили, – сказав Карвер, – не завжди легко відрізнити осу від бджоли.

Після паузи він продовжив:

– Щодо мене, то я – одна з найкорисніших, хоча і водночас нестерпних комах. Я детектив і прибув сюди, щоб з'ясувати, чи не відновив свою діяльність злочинець, котрий називає себе Майклом Сновидою. Він спеціалізувався на крадіжці коштовностей, а зараз обікрали Бічвуд-гаус, і, судячи з аналізу, це його робота. Річ не тільки у відбитках пальців, але і в маскуванні – тому самому, яким він користувався, коли був заарештований востаннє, а також, мабуть, і в інших випадках. Ви, либонь, чули про цю просту, але вдалу вигадку: він одягав руду бороду і великі окуляри в роговій оправі.

Опал Бенкс нажахана рвонула вперед.

– Це воно! – зойкнула вона. – Це обличчя, яке я бачила! Великі окуляри, руда кудлата борода, як у Юди. Я думала, що це привид.

– Такого ж самого «привида» бачила і служниця в Бічвуд-гаусі, – сухо додав Карвер.

Він поклав якісь папери і згортки на стіл і почав їх дбайливо розпаковувати.

– Як я сказав, – продовжував він, – мене прислали сюди для того, щоб дізнатися про злочинні наміри Майкла Сновиди. Ось чому я зацікавився бджолами й оселився у пана Сміта.

Запанувала мовчанка, і потім озвався Дівайн:

– Ви справді хочете сказати, що цей милий дідок...

– Вважали ж ви, пане Дівайн, – усміхнувся Карвер, – що вулик – моя ширма. Чому б і йому не вибрати собі таку ж?

Дівайн похмуро кивнув, і детектив схилився до своїх паперів.

– Я підозрював Сміта і хотів без нього оглянути його речі. Тому підтримав люб'язну пропозицію Бенкса. Обшукуючи будинок, я виявив певні цікаві предмети, які дивно бачити в будинку старого сільського жителя, котрий цікавиться винятково бджолами. Ось один із них.

Із розгорнутого пакета витягнув волохатий предмет майже червоного кольору – такі бутяфорські борода носять в аматорських театрах. Поруч із нею лежали важкі окуляри в роговій оправі.

– Але я натрапив на одну річ, яка має безпосередніший стосунок до цього будинку і виправдовує моє сьогоднішнє вторгнення. Це записка. У ній вказані назви та приблизна вартість коштовностей, власники яких живуть у вашій місцевості. Відразу ж після тіари леді Пулмен згадане смарагдове намисто пані Бенкс.

Пані Бенкс, котра досі споглядала навалу відвідувачів в гордовитому сум'ятті, при цих словах насторожилася. Її обличчя відразу постаріло років на десять і стало набагато усвідомленішим. Але не встигла жінка вимовити й слова, як Джон стрімко піднявся на повний зріст.

– Тіара вже пропала! – заревів він, як слон. – А намисто? Поглянемо, що з намистом!

– Непогана ідея, – схвалив Карвер, коли той кинувся з кімнати. – Хоча ми, звісно, тримаємося напоготові. Я не відразу розшифрував записку, і коли закінчував, зателефонував патер Браун із Бічвуд-гауса. Я попросив його поспішити сюди і сказати, що йду за ним, а...

Його мову обірвав крик. Підводячись із стільця, Опал вказала на кругле вікно.

– Ось він, знову! – верещала вона.

На якусь мить усі побачили картину, що зняла з панни Опал звинувачення у брехні й істерії, що часто зводилися на неї. Обличчя, що випірнуло зі синьої імли за вікном, було блідим або, можливо, зблідло через те, воно припало до скла, а великі пильні очі, оточені колами, надавали почварі схожості з рибою, що зазирає з темно-синього моря в ілюмінатор корабля. Зябра або плавники цієї риби були мідно-червоними. У наступну мить усе щезло.

Дівайн одним махом опинився біля вікна, і тут же пролунав несамовитий зойк, що наповнив увесь будинок. Він був настільки потужний, що слова злилися воедино. Однак, почувши його, Дівайн збагнув, що сталося.

– Намисто зникло, – кричав, з'явившись у дверях, захеканий Джон Бенкс і він негайно зник сам, рвонувшись, як пес, що йде по сліду.

– Злодій тільки-но був біля вікна! – нагадав сищик, кинувшись у сад за шаленим Джоном.

– Будь обережним! – голосила господиня. – У них пістолети!..

– У мене також, – пролунав голос безстрашного Джона з темної глибини саду.

Дівайн зауважив, коли молодик пробігав повз нього, що той зухвало розмахує револьвером, і від широкого серця бажав, щоб цю зброю не довелося застосувати. Не встиг він це подумати, як пролунали два постріли, що спричинили шалену зграю відзвуків у тихому приміському саду.

– Джон мертвий? – спитала Опал тремтячим голосом.

Патер Браун, котрий просунувся далі в темряву і стояв до них спиною, дивлячись вниз, спростував це:

– Ні, це інший.

До нього підійшов Карвер, і якийсь час двоє людей, високий і низький, затуляли картину, освітлену мерехтливим і тривожним світлом місяця. Коли вони відійшли вбік, всі побачили маленьку сухорляву постать, яка лежала, вигнувшись ніби в останньому пориві. Фальшива червона борода стирчала вгору, глузливо вказуючи в небо, а місячне світло грало у великих бутаторських окулярах чоловіка, котрого назвали Сновидою.

– Який кінець... – бурмотів детектив Карвер. – Після всіх пригод його застрелили в приміському саду, мало не випадково, і хто? Біржовий маклер!

Маклер, звісно, ставився до своєї перемоги з більшою врочистістю, хоча і з певним неспокоєм.

– Нічого не вдієш... – промовив він, все ще важко дихаючи. – Мені дуже шкода. Він стріляв у мене.

– Певна річ, буде слідство, – похмуро зауважив Карвер. – Але вважаю, вам нема про що турбуватися. У пістолеті, що випав у нього з рук, бракує одного набою. Природно, він не міг стріляти після вас.

До цього часу вони знову зібралися в кімнаті, і детектив збирав свої папери, готуючись іти. Патер Браун стояв навпроти нього, дивлячись на стіл в похмурих роздумах. Потім він раптом заговорив:

– Пане Карвер, ви блискуче розплутали цю складну справа. Я, зізнатися, здогадувався про ваш фах, але не очікував, що ви так швидко все зв'яжете – бджіл, борода, окуляри, і шифр і намисто, словом – усе.

– Завжди відчуваєш задоволення, коли доводиш справу до кінця, – зашарівся Карвер.

– Авжеж, – відгукнувся священник, все ще споглядаючи стіл. – Я просто в захваті. – І додав смиренно, майже злякано: – Заради справедливості варто додати, що я не вірю жодному слову.

Дівайн нахилився вперед, несподівано зацікавившись:

– Ви не вірите, що це злодій Сновіда?

– Я знаю, що він злодій, але цього грабунку не скоював, – пояснив патер Браун. – Я знаю, що він не приходив ні сюди, ні в той великий особняк, щоб викрасти коштовності і померти. То де коштовності?

– Там, де вони зазвичай бувають у таких випадках, – відповів Карвер. – Він або сховав їх, або передав спільникові. Це пограбування скоєно не однією людиною. Звісно, мої люди обшуковують сад...

– Може, так, – припустила пані Бенкс, – спільник украв намисто, коли він зазірав у вікно?

– А чому він зазірав у вікно? – спокійно поцікавився священник. – Навіщо йому знадобилося вказувати себе?

– Ну, а ви як вважаєте? – бадьоро зронив Джон.

– Я вважаю, – сказав патер Браун, – що йому зовсім і не треба було дивитися в це вікно.

– Тоді чому він це зробив? – не зрозумів Карвер. – Який сенс у таких голосливих твердженнях? Усе це розігрувалося на наших очах.

– На моїх очах розігрувалося багато речей, в які я не вірив, – відповів священник. – Як і на ваших – у театрі, наприклад.

– Патере Браун, – промовив Дівайн, і в голосі його почулася повага, – не розкажете, чому не вірите власним очам?

– Спробую, – м'яко погодився священник. – Ви знаєте, хто я такий і хто ми такі. Ми не дуже набридаємо вам. Намагаємося бути друзями всім нашим ближнім. Але не думайте, що ми нічого не робимо. Не думайте, що нічого не знаємо. Ми не втручаємося в чужі справи, але знаємо тих, хто нас оточує. Я дуже добре знав покійника – я був його духівником і другом. Коли сьогодні він від'їжджав із свого саду, я бачив його душу так ясно, наскільки це дано людині, і душа його була, як скляний вулик, повний золотих бджіл. Сказати, що його переродження щире, – не сказати нічого. Це був один із тих великих грішників, чиє каяття дає кращі плоди,

ніж чеснота багатьох. Я сказав, що був його духівником, однак насправді це я ходив до нього за розрадою. Від товариства такого гарного чоловіка я мав користь. І коли побачив, як він лежить у саду мертвий, мені почулося, що над ним звучать дивні слова, вимовлені дуже давно. І вони справді могли б прозвучати, бо, якщо колись людина і потрапляла прямо на небо, то це був він.

– А, дідько, – нетерпляче сказав Джон Бенкс. – Врешті-решт він всього лиш засуджений грабіжник.

– Атож, – погодився патер Браун, – і в цьому світі тільки засуджений злочинчик почув: «Ти будеш зо Мною сьогодні в раю».³

Всі почувалися ніяково в тиші, і Дівайн різко спитав:

– Як же ви поясните все це?

Священик похитав головою.

– Поки що не можу пояснити, – відповів він просто. – Я помітив кілька дивацтв, що мені не зрозумілі. У мене ще немає жодних доказів, я просто знаю, що він не винен. І я цілком впевнений у своїй слушності.

Слуга Божий зітхнув і простягнув руку за великим чорним капелюхом. Взявши його, він зупинився, по-новому дивлячись на стіл і схиливши набік круглу голову. Можна було подумати, що з того капелюха, як із циліндра фокусника, вискочить дивовижна тварина. Але інші не побачили на столі нічого, крім документів сищика, позбавленої смаку бутафорської бороди й окулярів.

– Боже милий! – пробурмотів патер Браун. – Адже він лежить мертвий, в бороді й окулярах!

Раптом він обернувся до Дівайна:

– Ось за що можна вхопитися, якщо хочете! Чому у нього дві бороди?

І він квапливо, як завжди, ніяково вийшов із кімнати. Дівайн, котрого тепер з'їдала цікавість, пішов за священиком у сад.

– Зараз я ще не можу вам нічого сказати, – застеріг патер Браун. – Не впевнений і не знаю, як бути. Заходьте до мене завтра, і, може, я вам усе розповім. Можливо, все вляжеться у мене в голову. Ви чули гамір?

– Це автомобіль, – відповів Дівайн.

– Автомобіль Джона Бенкса, – уточнив священик. – Мабуть, він дуже швидко їздить?

– У будь-якому разі, він так думає, – відказав Дівайн, посміхаючись.

– Сьогодні він буде їхати швидко і поїде далеко, – зауважив патер Браун.

– Що ви хочете цим сказати? – поцікавився його співрозмовник.

– Хочу сказати, що він не повернеться, – зронив священик. – З моїх слів йому стало ясно, що я щось знаю. Джон Бенкс поїхав, а разом із ним – смарагди й усі коштовності.

Наступного дня Дівайн застав патера Брауна, коли той сумно, але мирно прошкував туди і сюди перед рядом вуликів.

– Я заговорюю бджіл, – пояснив він. – Бачте, хтось має заговорювати бджіл, «співаючих зодчих цих дахів золотих».⁴ Який рядок! – І він додав уривчасто: – Його б засмутило, якщо б бджоли залишилися без нагляду.

– Гадаю, його б засмутило, якби на людей не звертали жодної уваги, коли вони всім роєм гудуть від цікавості, – буркнув молодик. – Ви мали рацію, Бенкс поїхав, прихопивши коштовності. Але не уявляю собі, як ви здогадалися і про що взагалі можна було здогадатися.

Священик доброзичливо примружився на вулики і сказав:

³ Євангеліє від Луки, 23:43. Переклад Івана Огієнка.

⁴ Вільям Шекспір. «Генріх V», акт 1, сцена 2.

– Буває часом, що спотикаєшся об щось, а в цій справі зі самого початку був камінь спотикання. Мене спантеличило, що в Бічвуд-гаусі застрелили бідного Бернарда. Адже навіть коли Майкл був професійним злочинцем, для нього було питанням честі, навіть справою принципу нікого не вбивати. Мені здалося неймовірно, щоб тепер, коли став майже святим, він учинив гріх, який зневажав грішником. Над усім іншим я ламав голову до самого кінця. Нічого не міг збагнути, крім одного – все це неправда. Потім, із деяким запізненням, мене осінило, коли побачив бороду й окуляри і згадав, що злодій з'явився з іншою бородою і в інших окулярах. Певна річ, у нього могли бути запасні, проте щонайменше дивно, що він не надягнув ні старі окуляри, ні стару бороду, які були ще в хорошому стані. Правда, не виключено, що вийшов без них і йому довелося діставати новий реквізит, але це малоімовірно. Ніщо не змушувало його їхати з Бенксі. Якщо справді намірявся грабувати, то легко міг вмістити це причандалля в кишені. До того ж бороди не ростуть на деревах. Йому було б нелегко швидко все це роздобути. Словом, чим більше я міркував про це, тим більше відчував: щось тут нечисто з цією новенькою бородою. І тоді до моєї свідомості почала доходити істина, яку я вже відчував. У нього і на гадці не було їхати з Бенксом. Він і не думав грати роль. Хтось інший заздалегідь змайстрував оце і потім одягнув на нього.

– Одягнув на нього! – повторив Дівайн. – Як же це вдалося?

– Повернімося назад, – сказав патер Браун, – і поглянемо на речі крізь вікно, в якому дівчина побачила привида.

– Привид! – повторив співбесідник знову, легко здригнувшись...

– Вона назвала його привидом, – спокійно підтвердив маленький чоловічок, – і, можливо, не так уже й помилялася. Дівчина справді відчуває духовні речі. Її єдина омана в тому, що пов'язує це зі спиритизмом. Деякі тварини чують мерців... У будь-якому разі, у панночки болюча чутливість, і вона не помилилася, відчувши, що обличчя у вікні оточене ореолом смерті.

– Ви маєте на увазі... – почав було Дівайн.

– Я маю на увазі, що в вікно заглядав мрець, – докінчив патер Браун. – Покійник тинявся навколо будинків і заглядав не в одне вікно. Правда, мороз проймає? Однак це був привид навпаки: не гротеск душі, звільненої від тіла, а гротеск тіла, звільненого від душі.

Священик знову примружився на вулики і продовжував:

– Мабуть, найпростіше і найкоротше поглянути на речі очима людини, яка все і обтяпала. Ви знаєте його. Це Джон Бенкс.

– От уже кого запідозрив би в останню чергу, – почухав потилицю Дівайн.

– А я запідозрив його в першу чергу, – заперечив патер Браун, – наскільки взагалі маю право підозрювати людину. Мій друже, немає хороших чи поганих соціальних типів і професій. Будь-яка людина може стати вбивцею, як бідний Джон, і будь-яка людина, навіть така ж сама, може стати святим, як бідний Майкл. Але є один соціальний тип, представники якого іноді бувають розпуснішими, ніж інші, і це – досить неприємний клас махлярів. У них немає соціального ідеалу, не кажучи вже про віру. У них немає ні традицій джентльмена, ні класової честі тред-юніоніста. Коли він хвалився вигідними угодами, то хизувався тим, що одуричав людей. Його глузування над жалюгідним спиритизмом сестри були огидне. Природно, що її містицизм – абсолютна нісенітниця, але він не зносив розмов про духів тільки тому, що це були розмови про духовне. У будь-якому разі, він був театральним лиходієм, котрого приваблювала участь у вельми оригінальній і похмурій виставі. Справді нове і зовсім незвичне – використовувати труп як реквізит – щось на зразок жажливої ляльки або манекена. Коли вони їхали, шофер вирішив убити пасажира в машині, а потім привезти його додому і прикинутися, ніби вбив його в саду. А фантастичні завершальні штрихи виникали у нього в мізках при думці про те, що у нього, в закритій машині, вночі лежить мертво тіло відомого злодія, котрого можна легко впізнати. Він міг залишити відбитки його пальців і сліди, міг притулити знайоме обличчя до

вікна і прибрати його. Згадайте, що Майкл «з'явився» і «зник», коли Бенкс вийшов із кімнати поглянути, чи на місці смарагдове намисто. І нарешті йому залишилося тільки жбурнути труп на галявину і вистрелити з обох пістолетів. Ніколи б ніхто нічого не виявив, якби не дві бороди.

– Чому ж ваш товариш Майкл зберігав стару бороду? – спитав у задумі Дівайн. – Це здається мені підозрілим.

– А мені це здається природним, – не погодився патер Браун. – Вся його поведінка була як перука, яку він носив. Його личина нічого не приховувала. Йому більше не потрібна була стара маска, але він її не боявся, і для нього було б фальшю знищити фальшиву бороду. Це було б те саме, що сховатися, а він не ховався. Не ховався від Бога, не ховався від себе. Він був на очах у всіх. Якби його знову посадили у в'язницю, він був би все одно щасливий. Він не обілівся, він очистився. У ньому було щось дуже дивне, майже таке ж дивне, як гротескний танок смерті, в якому його протягнули мертвим. Навіть коли він, усміхаючись, вештався серед вуликів, то був мертвий в справді променистому і сяючому сенсі слова. Він був недосяжний для суджень цього світу.

Вони зніяковіло помовчали, і Дівайн зауважив:

– І ми знову повертаємося до того, що бджоли й оси дуже схожі.

Проклята книга

Професор Опеншоу завжди виходив з себе і голосно обурювався, якщо його називали спіритуалістом або хоча б підозрювали в причетності до спіритизму. Однак він гуркотів і тоді, коли його підозрювали в недовірі до спіритизму. Він пишався тим, що присвятив себе вивченню потойбічних явищ. Пишався і тим, що жодного разу не дав допетрати, вірить він у них чи ні. Найбільше на світі любив розповідати в колі переконаних спіритуалістів про те, як викривав медіума за медіумом і розкривав одурення за одуренням.

Справді, він був на диво пильним сищиком, якщо щось здавалося йому підозрілим, а медіум завжди здавався йому підозрілим і ніколи не вселяв довіри. Вчений казав, що якимось викрив шарлатана, котрий виступав в личині то жінки, то сивочолого старигана, то темно-брунатного браміна. Від цих його оповідок спіритуалістам ставало моторошно – тому він, по суті, про це й базикав. Але причепитися не було до чого – адже жоден спіритуаліст не заперечує існування шарлатанів. Щоправда, з неквапливих оповідань професора можна було зробити висновок, що всі спіритуалісти – шарлатани.

Але горе тому простодушному, довірливому матеріалістові (а матеріалісти, здебільшого, довірливі та простодушні), котрий, скориставшись досвідом Опеншоу, буде стверджувати, що привидів не існує, а спіритуалізм – марновірство, дурня або, якщо хочете, нісенітниця. Професор оберне свої гармати на сто вісімдесят градусів і змете його з лиця землі канонадою фактів і загадок, про які невдачливий скептик навіть не чув. Він засипле його градом дат і деталей, викриє всі природні тлумачення, розповість про все, крім одного: чи вірить у духів він сам, Джон Олівер Опеншоу. Ні спіритуалісти, ні скептики так цього і не дізналися.

Професор Опеншоу – високий худорлявий чоловік зі світлою лівовою гривовою і владними блакитними очима – розмовляв зі своїм приятелем, патером Брауном, біля входу в готель, де обидва згаяли ніч і тільки-но поснідали. Напередодні професора затримав допізна один із його дослідів, і зараз він ще не отямився повністю – і боротьба зі спіритуалізмом, і боротьба зі скептиками завжди виводила його з рівноваги.

– Я на вас не серджуся, – сміявся він. – Ви в спіритуалізм не вірите, навіть якщо вам подати незаперечні факти. Але мене вічно питають, що я хочу довести. Ніхто ж не тямить, що я вчений. А науковець нічого не хоче довести. Він шукає.

– Але ще не знайшов, – додав священник.

Професор спохмурнів і помовчав.

– Ну, дещо я таки намацав, – сказав він нарешті. – І висновки мої не такі негативні, як гадають. Мені здається, що потойбічні явища шукають не там, де треба. Все це надто театральне, б'є на ефект – якісь там етоплазми, трубні звуки, голоси, що нагадують старі мелодрами чи історії про привида роду. Якби замість історій вони звернулися до історії, гадаю, вони могли б дещо довести. Але тільки не існування привидів.

– Врешті-решт, – не став заперечувати патер Браун, – привиди – це лише об'яви. Ви, здається, казали, що привиди роду існують тільки задля дотримання пристойності...

Розсіяний погляд професора раптово зосередився, немов він вставив у своє око збільшувальне скло. Так дивився він на підозрілих медіумів. Не треба думати, однак, що священник був хоч трохи схожий на медіума, просто професора вразило, що його товариш подумав майже про те саме, про що міркував він сам.

– Об'яви... – пробурмотів він. – Як дивно, що ви сказали саме це. Чим більше дізнаюся, тим більше схильний вважати, що об'явами духів переймаються забагато. От якби придивилися до зникнення людей...

– Цілком згоден, – сказав патер Браун. – Адже в казках не так уже й багато розповідають про об'яви фей чи духів: пробудження Титанії або видіння Оберона при місячному світлі...

Однак існує незліченна кількість легенд про людей, котрі зникли, їх викрали чарівники. Чи напали ви на слід Кілмені та Тома Рімера?⁵

– Мені цікаві звичайні сучасні люди – ті, про кого ми читаємо в пресі, – спростував цю думку Опеншоу. – Дивуйтесь, якщо хочете, – так, я захоплююся зникненням людей, і доволі давно. Чесно кажучи, не важко розкрити одурення, коли з'являються духи. А ось зникнення людини ніяк не можу пояснити природним чином. У часописах часто пишуть про людей, котрі зникли без сліду. Якщо б ви знали подробиці... Та що там, якраз нині я отримав ще одне підтвердження. Достойний літній місіонер надіслав мені дуже цікавого листа. Зараз він прийде до мене в контору... Чи не поспідаєте зі мною сьогодні? Я розповім вам, що з цього вийшло, вам одному.

– Дякую, зі задоволенням, – сором'язливо погодився священник. – Неодмінно прийду. Хіба що феї мене кудись затягнуть...

Вони розійшлися. Опеншоу завернув за ріг і пішов до себе в контору. Він орендував її неподалік, головним чином для того, щоб видавати «Нотатки», в яких друкувалися дуже сухі й об'єктивні статті про психологію та спиритизм. Його єдиний клерк сидів у першій кімнаті і підбирав якісь дані. Проходячи повз, професор спитав, чи не телефонував пан Прінгл. Не відриваючись від паперів, секретар відказав, що не дзвонив, і вчений пройшов до свого кабінету.

– До речі, Беррідже, – сказав він, не обертаючись, – якщо він прийде, пришліть його прямо до мене. Працюйте, працюйте. Дані потрібні мені до вечора. Коли піду, покладіть їх мені на стіл.

І господар увійшов до свого кабінету, міркуючи над проблемою, про яку нагадало йому ім'я Прінгла або, точніше, що це ім'я втілювало. Навіть найнеупередженіший агностик – все ж людина. Тому не виключено, що лист місіонера здавався йому настільки важливим, бо він підтверджував його власні гіпотези. Опустившись в глибоке м'яке крісло, навпроти якого висів портрет Монтеня,⁶ професор узявся знову за лист преподобного Прінгла.

Ніхто краще за нього не розбирався в епістолярному стилі божевільних. Учений знав, що їхні листи допитливі, розтягнуті, багатослівні, а почерк – нерозбірливий і вибагливий. Люк Прінгл писав не так. У його посланні, надрукованому на друкарській машинці, повідомлялося діловито і коротко, що він бачив, як зник чоловік, а це, мабуть, входить у компетенцію дослідника неймовірного. Це дуже сподобалося професору, і він не розчарувався, коли, звівши очі, побачив перед собою преподобного Люка Прінгла.

– Ваш секретар сказав мені, щоб я йшов одразу ж сюди, – повідомив відвідувач, усміхаючись широкою, приємною посмішкою. Вона ховалася в заростях бакенбардів і рудої зі сивиною бороди. Настільки буйна рослинність нерідко прикрашає обличчя білих, котрі живуть у диких джунглях. Але очі над кирпатим носом не можна було назвати дикими.

Опеншоу просвердлив візитера недовірливим поглядом і, як не дивно, не побачив в ньому ні шарлатана, ні маніяка. Вчений був абсолютно в цьому впевнений. Такі бороди бувають у шаленців, але таких очей у них не буває: очі серйозних пройдисвітів і серйозних безумців не сміються так просто і привітно. Чоловік із такими очима може бути глузливим, веселим жителем передмістя. Жоден професійний шарлатан не дозволить собі виглядати так несолідно. Відвідувач був у потертому плащі, застебнутому на всі гудзики, і тільки зім'ятий крилатий капелюх видавав його приналежність до духовенства. Місіонери з покинутих куточків світу не завжди одягнені так, як духовні особи.

⁵ *Кілменя* – героїня поеми «Пробудження королеви» шотландського поета Джеймса Гогга (1770–1835). *Том Рімер* – напів-легендарний шотландський поет XIII століття. За переказами, його покохала і повела за собою королева ельфів.

⁶ *Мішель Монтень* (1533–1592) – французький філософ-скептик, відомий своїми дослідженнями потойбічних явищ.

– Ви, мабуть, міркуєте, що вас знову хочуть ошукати, – весело сказав Прінгл. – Ви вже вибачте, професоре, що я сміюся. Розумію, що ви мені не довіряєте. Що ж, все одно буду про це розповідати всім, хто тямить у таких справах. Нічого не вдієш – було! Ну, гаразд, пожартували – і годі, бо веселого тут катма. Коротко кажучи, я був місіонером у Нія-Нія. Це в Західній Африці.⁷ Заповітний ліс, і тільки двоє білих – я і місцева військова влада, капітан Вейлз. Ми з ним потоваришували, хоча він був – як би це сказати? – неметкий. Такий, знаєте, типовий солдафон, як то кажуть, «твереза людина». Тому я й дивуюся – люди такого типу мало думають і рідко у щось вірять. Яюсь він повернувся з інспекції і сказав, що з ним трапилася дивовижна штука. Пам'ятаю, ми сиділи в наметі, він тримав книгу в шкіряній палітурці, а потім поклав її на стіл, поруч із револьвером і старим арабським ятаганом (здається, дуже цінним і давнім). Він сказав, що книга належить одному чоловікові з пароплава, який він оглядав. Цей чоловік запевняв, що книгу не можна відкривати, інакше вас чорти вхоплять або щось таке. Вейлз, природно, посміявся над ним, назвав забобонним боягузом. Загалом, слово за словом, і той відкрив книгу. Але тут же впустив і рушив до борту...

– Хвилинку, – перебив гостя професор, котрий зробив у нотатнику дві-три позначки. – Спочатку скажіть: чи розповідав той чоловік, звідки у нього книга?

– Аякже, – цілком серйозно відповів Прінгл. – Якщо не помиляюся, він сказав, що везе її в Лондон власникові, такому собі Генкі, сходознавцю, котрий і попередив про небезпеку. Генкі – справжній учений і великий скептик, це і дивно. Але суть події багато простіша: людина відкрила книгу, переступила через борт і зникла.

Професор мовчав. Нарешті він спитав:

– Ви цьому вірите?

– Ще б пак! – гмикнув Прінгл. – Вірю з двох причин. По-перше, Вейлз був дурний, як пень, але в його розповіді є одна деталь, гідна поета. Він сказав, що той нещасний зник за бортом, але сплеску не було.

Господар кабінету знову заглибився в нотатки.

– А друга причина? – спитав він.

– Друга причина полягає в тому, – повідав преподобний Люк Прінгл, – що я це бачив на власні очі.

Він помовчав і продовжив свій ґрунтовну розповідь. У його промові не було й сліду тієї нетерплячки, яку виявляє божевільний або просто зятята людина, намагаючись переконати співрозмовника.

– Отже, він поклав книгу на стіл поруч із ятаганом. Я стояв біля входу в намет, спиною до нього, і дивився в ліс. А той стояв біля столу і лаявся – мовляв, соромно в двадцятому столітті боятися якихось книг. «Якого біса! – обурився він. – Ось візьму і відкрию». Мені яюсь стало не затишно, і я сказав, що краще б повернути книжку як є доктору Генкі. Але він не міг впокоїтися: «А що тут поганого?» Я пояснив: «Як це що? Згадайте про пароплав». Він мовчав. Я гадав, що йому не було що сказати, і почав чіплятися до нього з чистого марнославства: «Як ви це поясните? Що там сталося?» А він мовчить і мовчить. Я обернувся, а його й немає. У наметі нікого не було. Розкрита книжка – на столі, палітуркою догори. Ятаган – на підлозі, а в полотні – діра, наче її проштрикнули мечем. Через дірку видно тільки ліс. Я підійшов, поглянув і мені здалося, що рослини чи то прим'яті, чи то поламані. З того часу я Вейлза не бачив і нічого про нього не чув. Книгу я з острахом узяв, закинув і повіз до Англії. Спершу думав віддати її доктору Генкі. Але тут я прочитав у газеті про ваші дослідження і вирішив прийти до вас. Кажуть, ви чоловік об'єктивний, вас не обдуриш...

Професор Опеншоу відклав олівець і пильно глянув на чоловіка, що сидів по інший бік столу. У цьому довгому погляді він сконцентрував весь свій досвід спілкування з різ-

⁷ Нія-Нія – тепер це селище на території Ітури в Демократичній Республіці Конго.

ними типами шахраїв і навіть із найрідкіснішими типами чесних людей. У будь-якому іншому випадку він вирішив би відразу, що все це – суцільна маячня.

Хотів вирішити так і зараз. Але оповідач заважав йому – такі люди якщо і брешуть, то брешуть інакше. На відміну від шарлатанів, Прінгл зовсім не намагався здаватися чесним, і, як не дивно, здавалося, що він справді чесний, хоча щось зовнішнє, стороннє було приплутане тут. Може, хороший чоловік просто схибнувся невинним чином? Ні, і тут симптоми не ті. Він спокійний і якийсь байдужий. По суті, він і не наполягає на своєму пунктику, якщо це взагалі пунктик.

– Пане Прінгл, – сказав професор різко, як юрист, що задає свідкові підступне запитання. – Де зараз ця книжка?

З бороди знову виринула посмішка й освітила обличчя, напрочуд серйозне під час розповіді.

– Я залишив її в сусідній кімнаті, – сказав преподобний. – Звісно, це небезпечно. Але я вибрав з двох зол менше.

– Про що ви торочите? – поцікавився професор. – Чому ж не принесли її сюди?

– Боявся, що ви її відкриєте, – пояснив місіонер. – Гадав, що треба спершу все розповісти. Священик помовчав і додав:

– Там був тільки ваш секретар. Здається, він достатньо тихий – щось пише, міркує.

Опеншоу невимушено засміявся.

– О, Беббедж, – вигукнув він, – ваші магичні фоліанти достатньо безпечні, запевняю вас. Його прізвище Берридж, але я часто називаю його Беббеджем. Адже він такий же точний, як лічильна машина. Жоден чоловік, якщо ви зможете назвати його по-людськи, не матиме менше шансів відкрити чужі посилки, загорнуті у брунатний папір. Ми також можемо піти і привести його сюди. Хоча запевняю вас, я буду розглядати серйозно всі рішення, прийняті з ним. Насправді, скажу відверто, – і він знову кинув пильний погляд, – що я не зовсім упевнений у тому, чи ми маємо відкрити це тут і вже, чи відправити тому ж докторові Генкі.

Вони вийшли в прохідну кімнату. Але не встигли зачинитися двері, як професор зойкнув і кинувся до столу секретаря. Стіл був на місці, а от клерка не було. Серед обривків обгорткового паперу лежала книжка в шкіряній оправі. Вона була закрита, але чомусь відчувалося, що закрилася вона тільки що. У широкому вікні, що виходило на вулицю, зяяла діра, немов крізь неї пролетіла людина. Більше від пана Берриджа нічого не залишилося.

І гість, і професор немов скам'яніли. Нарешті науковець очуняв, повільно обернувся до Прінгла і простягнув йому руку. Зараз він ще більше скидався на суддю.

– Пане Прінгл, – сказав він, – даруйте мені. Вибачте мені написані та випадкові думки. Справжній учений зобов'язаний рахуватися з такими фактами.

– Мені здається, – невпевнено сказав відвідувач, – що нам треба дещо уточнити. Може, зателефонуєте йому? А раптом він удома?

– Я не знаю номера, – неухажно відповів Опеншоу. – Здається, він живе десь у Гемстеді. Якщо він не повернеться, його друзі або рідні зателефонують сюди.

– А могли б ми, – поцікавився Прінгл, – описати його прикмети для поліції?

– Для поліції! – стрепенувся професор. – Прикмети... Та начебто у нього немає прикмет. Ось хіба тільки окуляри. Знаєте, такий поголений жевжик... Поліція... гм... Послухайте, що ж нам робити? Яка безглузда історія!

– Я знаю, що мені робити, – рішуче сказав преподобний Прінгл. – Зараз же віднесу книгу доктору Генкі та розпитаю його про все. Він живе неподалік. Потім повернуся і поінформую, що він на це скаже.

– Добре, гаразд... – погодився професор, втомлено сідаючи в крісло.

Здається, він втішився, що хтось інший узяв на себе відповідальність. Кроки неспокійного місіонера простукотіли сходами, а науковець все сидів нерухомо і дивився в порожнечу,

наче впав у транс. Він ще не отямився я, коли швидкі кроки знову простукотіли сходами і в контору повернувся Прінгл. Професор відразу побачив, що книжки в нього немає.

– Генкі її взяв, – підтвердив Прінгл. – Обіцяв нею зайнятися. Просить нас прийти за годину. Він зумисне повторив, професоре, що просить вас прийти разом зі мною.

Опеншоу мовчки дивився в далечінь. Потім спитав:

– Хто ж цей гаспидів доктор Генкі?

– Ви так це сказали, ніби він і справді сам нечистий, – усміхнувся візитер. – Мабуть, багато про нього так пліткують. Але він займається тим же, що і ви. Тільки він відомий в Індії – вивчав там магію і всі ці штуkenції. А тут його мало знають. Він маленький, жовтий, кульгавий і дуже сердитий. Здається, в Лондоні він просто лікар, і нічого поганого про нього не скажеш, хіба тільки, що він один чув хоч трохи про цю клятву справу.

Професор Опеншоу важко підвівся і підійшов до телефону. Він зателефонував патеру Брауну і повідомив, що сніданок замінюється обідом, бо йому треба навідати вченого з Індії. Потім він знову опустився в крісло, закури́в сигару і поринув у якісь роздуми.

Патер Браун чекав професора в вестибюлі ресторану, де вони домовилися пообідати, серед дзеркал і пальм. Він знав про сьогоднішнє побачення Опеншоу і, коли похмурі сутінки пом'якшили виблиски скла та зелені, вирішив, що непередбачені ускладнення затримали його друга. Він уже почав сумніватися, чи професор узагалі прийде. Але той прийшов, і з першого ж погляду стало ясно, що підтвердилися найгірші підозри: погляд чоловіка блукав, волосся було скуйовджене. Вони з Прінглом дісталися-таки до північних околиць, де житлові квартали перемижуються пустирями, особливо похмурими в негоду, розшукали будинок – він стояв трохи осторонь – і прочитали на мідній дверній табличці: «Дж.-Й. Генкі, доктор медицини, член Королівського наукового товариства». Але вони не застали Дж.-Й. Генкі, доктора медицини. А побачили лиш те, про що їм підказало моторошне передчуття. У звичайнісінькій вітальні лежала на столі проклята книга. Здавалося, що хтось лиш мить тому відкрив її.

Двері в сад були розчинені навстіж, і нечіткий слід тягнувся вгору по крутій садовій доріжці. Важко було уявити собі, що кульгавий чолов'яга вибіг нею, і все ж він був кульгавий – відбиток однієї ноги був неправильної форми. Потім залишився тільки неправильний слід, немов хтось стрибав на одній нозі. Далі сліди обривалися. Більше нічого не можна було дізнатися про доктора Генкі. Без сумніву, він досліджував книжку. Він порушив заборону і став жертвою долі.

Прибульці увійшли в ресторан, і Прінгл поклав книгу на столик, немов вона обпікала йому пальці. Священик зацікавлено поглянув на неї. На палітурці були витіснені рядки: «Хто в книгу цю заглянути наважиться, того крилатий жах зжере». Далі було написано те ж саме грецькою, латиною і французькою.

Прінглу й Опеншоу хотілося пити – вони ще не заспокоїлися. Професор гукнув лакея і замовив коктейль.

– Сподіваюся, ви з нами пообідаєте, – звернувся він до місіонера. Але Прінгл ввічливо відмовився.

– Ви вже даруйте, – сказав він. – Я хочу битися з цією книгою сам на сам. Не дозволите скористатися вашою конторою години на дві?

– Боюся, що вона замкнена зараз, – скривився Опеншоу.

– Ви забули, що там розбите вікно.

І преподобний Люк Прінгл, усміхнувшись ще ширше, ніж зазвичай, зник у темряві.

– Дивний він усе ж, – зауважив професор, заклопотано суплячись.

Він обернувся і з подивом зауважив, що патер Браун спілкується з лакеєм, котрий приніс коктейль. Наскільки він збагнув, мова йшла про суто приватні справи – священик згадував

про якусь дитину і висловлював сподівання, що небезпека минула. Професор спитав, звідки священник знає лакея. Той відповів просто:

– Я тут обідаю кожні два-три місяці, і ми іноді балакаємо.

Професор обідав тут п'ять разів на тиждень, але йому жодного разу і на гадку не спало потеревенити з лакеєм. Він задумався, але міркування його перервав дзвінок, і вченого покликали до телефону. Голос був глухий – можливо, в трубку потрапляла борода. Але слова доводили ясно, що на тому кінці дроту – Прінгл.

– Пане професоре! – сказав голос. – Я більше не можу. Мушу зазирнути в неї. Зараз я у вас в конторі, книга лежить переді мною. Мені хочеться з вами попрощатися про всяк випадок. Ні, не варто мене відмовляти. Ви все одно не встигнете. Ось я відкриваю книгу. Я...

Професору здалося, що він чує щось, якийсь різкий, хоча і майже беззвучний поштовх.

– Прінгле! Прінгле! – закричав він у трубку, але ніхто не відповів.

Учений відклав слухавку і, віднайшовши академічний спокій (а може, спокій відчаю), повернувся і тихо сів до столика. Потім безпристрасно, ніби мова йшла про провал якоїсь дурної вигадки на спиритичному сеансі, розповів у всіх подробицях цю таємничу справу.

– Так зникло п'ятеро людей, – резюмував він. – Всі ці випадки – вражаючі. Але найнеймовірніший – випадок з Берріджем. Він такий тихий, працелюбний... Як таке могло з ним статися?

– Справді, – погодився патер Браун. – Дивно, що він так вчинив. Працівник він дуже сумлінний. Жарти для нього є жартами, але справа – справою. Майже ніхто не знав, як він любить жарти і розіграші.

– Беррідж? – залупав очима професор. – Нічого не розумію! То ви і з ним знайомі?

– Як би вам сказати... – безтурботно відповів Браун. – Не більше, ніж із цим лакеєм. Розумієте, мені часто доводилося чекати вас у конторі, і ми з ним, певна річ, балакали. Він чоловік цікавий. Пам'ятаю, якось казав, що збирає непотрібні речі. Колекціонери люблять збирати всілякий мотлох. Пам'ятаєте стару розповідь про жінку, котра збирала непотрібні речі?

– Не зовсім вас розумію, – сказав Опеншоу. – Добре, нехай він жартівник (ось уже ніколи б не подумав!). Але це не пояснює те, що сталося з ним і з іншими.

– З якими іншими? – підняв брови священник.

Професор дивився на нього і сказав чітко, як дитині:

– Любий мій патере Браун, зникло п'ятеро людей.

– Любий мій професоре Опеншоу, не зник ніхто.

Слуга Божий дивився на свого візаві привітно і промовляв чітко, і все ж професор не збагнув. Священнику довелося сказати ще чіткіше:

– Повторюю: ніхто не зник.

Він трохи помовчав, відтак додав:

– Мені здається, що найважче – переконати людину, що нуль плюс нуль плюс нуль дорівнює нулю. Люди вірять у найнеймовірніші речі, якщо вони повторюються. Ось чому Макбет повірив прогнозам трьох відьом, хоча перша сказала те, що він і сам знав, а третя – те, що залежало тільки від нього. Але у вашому випадку проміжна ланка – найслабша.

– Про що це ви?

– Ви самі нічого не бачили. Не бачили, як чоловік зник за бортом. Не бачили, як чоловік зник із намету. Ви все це знаєте зі слів Прінгла, які я зараз згадувати не буду. Але ви ніколи б йому не повірили, якщо б не зник ваш секретар. Зовсім, як Макбет: він не повірив би, що буде королем, якби не збулося пророцтво і він не став би Кавдорським таном.

– Можливо, ви маєте рацію, – задумався професор, повільно киваючи. – Але коли він зник, я переконався, що Прінгл не дурисвіт. Ви кажете, я сам нічого не бачив. Так, не бачив, але Беррідж справді зник.

– Беррідж не зникав, – сказав патер Браун. – Навпаки.

– Як це «навпаки»?

– Те, що він, скоріше, з'явився, – пояснив священник. – У вашому кабінеті з'явився рудий бородатий чоловік і назвався Прінглом. Ви його не впізнали тому, що жодного разу в житті не спромоглися роздивитися власного секретаря. Вас спантеличив невигадлиивий маскарад.

– Стривайте... – почав професор.

– Могли б ви назвати його прикмети? – реготнув священник. – Ні, не могли б. Ви знали, що він гладко поголений і носить темні окуляри. Він їх зняв – і все, навіть гриму не знадобилося. Ви ніколи не бачили його очей і не бачили його душі. А у нього дуже хороші, веселі очі. Він приготував дурнувату книгу і всю цю бутафорію, спокійно розбив вікно, начепив бороду, одягнув плащ і увійшов у ваш кабінет. Він знав, що ви на нього не глянули жодного разу в житті.

– Чому ж він вирішив мене розіграти? – відкрив рота Опеншоу.

– Саме тому, що ви на нього не дивилися, – сказав патер Браун, і рука його стиснулася, немов він був готовий вдарити п'ястком об стіл, якби дозволяв собі такі різкі жести. – Ви його називали лічильною машиною. Адже вам від нього потрібні були тільки підрахунки. Ви не помітили те, що міг помітити випадковий відвідувач за п'ять хвилин: що він розумний, любить жарти, у нього є своя точка зору на вас, і на ваші теорії, і на ваше вміння бачити людину наскрізь. Як ви не тямите? Йому хотілося довести, що ви не впізнаєте навіть власного секретаря! У нього було багато кумедних задумів. Наприклад, він вирішив збирати непотрібні речі. Чули ви хоча б колись розповідь про жінку, яка купила дві найнепотрібніші речі – мідну табличку лікаря і дерев'яну ногу? З них ваш винахідливий секретар і створив високоповажного Генкі – це було не важче, ніж створити Вейлза. Він оселив лікаря у себе...

– Ви хочете сказати, що він повів мене до себе додому? – Опеншоу був ошелешений.

– А хіба ви не знали, де він живе? – спитав священник. – Не думайте, я зовсім не хочу принижувати вас і вашу справу. Ви – справжній шукач істини, а ви знаєте, як я це ціную. Викрили багатьох ошуканців. Але не треба придивлятися тільки до дурисвітів. Гляньте, хоча б побіжно, на чесних людей – ну, хоча б на того лакея.

– Де тепер Беррідж? – спитав професор не відразу.

– Упевнений, що він повернувся в контору, – припустив Браун. – По суті, він повернувся, коли Прінгл відкрив книгу і зник.

Вони знову помовчали. Потім професор зареготав. Так сміються люди, достатньо розумні, щоб не боятися принижень. Нарешті він сказав:

– Я це заслужив. Справді, не помічав найближчих своїх помічників. Але погодьтеся – було чого злякатися! Зізнайтеся, невже вам жодного разу не стало моторошно від цієї книги?

– Ну що ви! – замахав руками патер Браун. – Я відкрив її, як тільки побачив. Там лиш чисті сторінки. Розумієте, я не забобонний.

Найгірший злочин у світі

Патер Браун походжав картинною галереєю з таким виглядом, ніби прийшов сюди не для того, щоб дивитися на картини. Справді, вони його не цікавили, хоча загалом картини він дуже любив. Не те, щоб у цих дуже сучасних творах мистецтва було щось аморальне або негоже. Той, хто відроджував у собі язичницькі пристрасті, маніпулюючи поєднанням переривчастих спіралей, перевернутих конусів і розбитих циліндрів, за допомогою яких мистецтво майбутнього надихало чи спокушало людство, володів – треба віддати йому належне – легкозбудливим темпераментом. Річ у тім, що патер Браун чекав тут свою юну приятельку, котра обрала це безглузде місце відповідно до своїх більш футуристичних смаків.

Юна приятелька була ще й юною родичкою, однією з небагатьох, котрі у нього були. Звали її Елізабет Фейн, або просто Бетті, і вона була донькою його сестри, котра вийшла свого часу заміж за благородного, але збіднілого сквайра. Позаяк сквайр цей був таким же мертвим, як і бідним, патер Браун був її опікуном, так само, як і сповідником, і в якомусь сенсі захисником, а заодно й рідним дядьком.

Тепер він, втім, марно мружився на групу людей, що стояли в галереї, в пошуках знайомих каштанового волосся й світлого обличчя. Замість племінниці він побачив кількох знайомих і ще більше незнайомих йому людей, у тому числі кількох, із котрими, за химерністю смаку, він і не хотів би знайомитися.

Серед людей, із котрими священник не був знайомий, але котрі тим не менш викликали його зацікавлення, був гнучкий, рухливий і дуже елегантний чоловік, схожий на іноземця завдяки своїй борідці клинцем, як у літнього ідальго, і темним волоссям, підстриженим так коротко, що вони здавалися чорною шапчиною, що щільно облягає череп. Серед тих, із ким священник знайомитися не хотів, була дуже пихата на вигляд особа в викличному червоному платті, з гривною жовтого волосся, занадто довгого, щоб назвати його стрижкою, але надто рідкого, щоб назвати його якимось інакше. У персоні було міцне, важке обличчя блідого, майже нездорового відтінку, і доста було їй поглянути на когось, як у того виникало відчуття, що на нього зиркає василіск. Вона тягла за собою на буксирі коротуна з великою бородою, дуже широким обличчям й овальними сонними очима. Дивився він цілком пристойно, якщо взагалі не спав, але бичача його шия (вигляд ззаду) здавалася, правду кажучи, дещо грубуватою.

Патер Браун поглянув на червону леді, радіючи з того, що його племінниця нітрохи на неї не схожа. Потім він відвернувся і став озиратися – з якоїсь йому самому невідомої причини – поки не відчув, що будь-яка людська особа була б рятівним контрастом. І тому він із полегшенням, наче прокинувшись, почув своє ім'я та побачив ще одне знайоме йому обличчя.

Це було гостре, але аж ніяк не агресивне обличчя юриста на ім'я Гренбі, чий сиві пасма видавалися напудреною перукою, настільки вони не в'язалися з юнацькою енергією рухів чоловіка. Він був із тих людей, котрі носяться конторами, як шкідливі школярі. Певна річ, він не міг скакати по модній картинній галереї так, як скакав у себе в офісі, але, здавалося, мріяв про це і хвилювався, озираючись на всі боки в пошуках знайомих.

– Я не знав, – сказав патер Браун із посмішкою, – що ви захоплюєтеся новим мистецтвом.

– А я не знав, що ви йому протегуєте, – відбрив той. – Я тут полюю за однією людиною.

– Бажаю вдалого полювання, – відповів священник. – Я займаюся приблизно тим самим.

– Сказав, що він тут проїздом на континент, – пирхнув правник, – а я можу зустріти його в цій підозрілій місцині. – Він трохи подумав і продовжив: – Послухайте, я впевнений, що ви вмієте зберігати таємниці. Чи знаєте ви сера Джона Масгрейва?

– Ні, – відповів священник, – але мені важко уявити, що він був таємницею, хоча про нього і кажуть, що він поховав себе живим у замку. Чи не той це старий, про котрого розповідають стільки побрехеньок? Начебто він живе у вежі зі справжніми опускними ґратами і підйомним

мостом і навідріз відмовляється повернутися з темного середньовіччя? Він що, один із ваших клієнтів?

– Ні, – коротко відповів Гренбі, – до нас звернувся його син, капітан Масгрейв. Але старий відіграє в цій справі важливу роль, а я його не знаю, в цьому й річ. Слухайте, це суто між нами, втім, вам я можу довіряти. – Він знизив голос і потягнув свого друга в бічну галерею, що містить зразки різноманітних скульптур, й яка була майже порожня.

– Молодий Масгрейв, – почав він, – хоче отримати від нас велику суму під довіреність *post obit*⁸ свого старого батька в Нортамберленді. Старому далеко за сімдесят, і він рано чи пізно піде. Але як бути з *post*, якщо можна так сказати? Що станеться з його грішми, замком, підйомними мостами? Це чудовий стародавній замок, і він, як і раніше, чогось таки вартий, але, як не дивно, він не відзначений в заповіті. То ж ви бачите, з ким маємо справу. Питання в тому, як сказав котрийсь герой Діккенса, чи прихильний старий.

– Якщо він прихильний до свого сина, то краще для вас, – зауважив патер Браун. – Ні, боюся, я нічим не зможу вам допомогти. Мені ніколи не доводилося зустрічати сера Джона Масгрейва, і, наскільки я знаю, дуже мало хто бачиться з ним. Вочевидь, ви маєте спитати у нього самі, перш ніж позичати молодому джентльменові кошти вашої фірми. Чи не з тих він, кого частенько залишають без пенса?

– Сумніваюся, – відповів той. – Він дуже популярний, блискучий розум і значна постать у товаристві, але більшу частину часу живе за кордоном. Крім цього, він був журналістом.

– Що ж, – сказав патер Браун, – це ще не злочин, принаймні не завжди.

– Дурниці, – несподівано запропонував Гренбі. – Ви знаєте, що я маю на увазі, він – перекотиполе. Був журналістом, лектором, актором, ким тільки він не був. То на чому я зупинився?... Втім, ось і він.

І правник, нетерпляче походжаючи порожньою галереєю, несподівано обернувся і на бігу влетів в іншу, заповненішу кімнату. Він поспішав назустріч високому, добре одягненому молодиком з короткою стрижкою та закордонною борідкою.

Ці двоє пішли балакаючи, й якийсь час патер Браун ще стежив за ними короткозорими примруженими очима. Спостереження були, проте, перервані поспішною, але своєчасною появою його племінниці Бетті. На превеликий подив дядька, вона потягнула його назад у порожню залу і посадила на стілець, що нагадував острівець посеред повені.

– Мені треба щось вам сказати, – почала вона. – Це так безглуздо, що ніхто, крім вас, не збагне.

– Ти мене переоцінюєш, – сказав патер Браун. – Це не про те, про що почала розповідати твоя матінка? Заручини чи щось таке... Так, про заручини вже пішов поголос.

– Вам відомо, – спитала вона, – що вона хоче видати мене за капітана Масгрейва?

– Ні, – відповів патер Браун після певних роздумів. – Капітан Масгрейв, здається, дуже популярний тепер.

– Природно, ми дуже бідні, – продовжувала вона. – Нам кажуть, що не в грошах щастя, але від цього краще не стає.

– А ти хочеш вийти за нього заміж? – поцікавився патер Браун, дивлячись на неї з-під напівзаплющених повік.

Вона опустила очі і відповіла, стисивши голос:

– Гадала, що хочу. Тобто це я зараз думаю, що гадала... Але я тільки що дуже злякалася.

– Що ж, розкажуй...

– Я почула, як він сміється, – промовила вона.

– Ну, сміх допомагає спілкуванню, – зауважив священик.

⁸ *Post obit* (лат.) – довіреність, що вступає в силу після чиєїсь смерті.

– Ні, ви не тямите, – сказала дівчина. – Зовсім не допомагає. В тому й річ, що він ні з ким не спілкувався.

Вона помовчала, потім пояснила:

– Я приїхала сюди достатньо рано і побачила, що він сидить сам один у центрі галереї, де висить цей сучасний живопис. Там було тоді було майже порожньо. Він не знав, що хтось поруч, сидів там зовсім один і... сміявся.

– Що ж, нічого дивного, – сказав патер Браун. – Я – не мистецтвознавець, але загалом, якщо взяти всі ці картини...

– Ах, ви не петраєте! – сказала вона майже гнівно. – Це зовсім не те. Він не дивився на картини. Він дивився прямо в стелю, але здавалося, що його очі спрямовані всередину. І сміявся він так, що у мене кров захолола.

Священик піднявся і ходив по кімнаті, заклавши руки за спину.

– У такій справі не можна приймати необдуманих рішень, – почав він. – Чоловіки діляться на два типи... Але ми навряд чи встигнемо обговорити це питання, тому що ось наш герой власною персоною.

Капітан Масгрейв швидко увійшов до кімнати і, посміхаючись, перетнув її. Гренбі, юрист, усміхаючись, йшов за ним. Його правознавче обличчя стало іншим, добродійним.

– Маю вибачитися перед вами за все, що я казав про капітана, – сказав він священикові, коли вони пробиралися до дверей. – Він чутливий і чудово зрозумів мене. Сам, без зволікань спитав, чому я не поїду на північ, щоб побачити його старого вітця. Тоді б я зміг почути з його вуст, як там справи зі спадщиною. Ну, як, чи міг він сказати чесніше? Він настільки стурбований тим, щоб облаштувати все якнайкраще, що сам запропонував відвезти мене в Масгрейвські болота, так називається маєток. Я запропонував йому, якщо він такий добрий, рушати разом. І ось завтра вранці ми виїжджаємо.

Поки вони балакали, Бетті і капітан рука попід руку пройшли в дверну раму, створивши в ній щось на зразок картини, яку ті, хто чуттєвіший, вважали б кращим за конуси та циліндри. Якими б не були їхні стосунки, і він, і вона виглядали чудово. І правник не забув зазначити це, коли картина зникла.

Капітан Джеймс Масгрейв зазирнув у чергову галерею. Його сміхотливий, радісний погляд зупинився на чомусь – і зовсім змінився. Патер Браун озирнувся якось натхненно і побачив похмуре, майже фіолетове обличчя великої жінки в червоному під лев'ячою гривною волосся. Вона стояла, легко нахилившись, як бик, який виставив роги, і набрякле обличчя було таким владним і злим, що чоловічок із великою бородою, котрий стояв біля неї, був ледь помітним.

Масгрейв, схожий на гарно одягнену воскову фігуру, навчену ходьбі, пробрався в центр зали. Він сказав жінці кілька слів, так, щоб ніхто не почув. Та не відповіла, але вони разом повернулися, пройшлися довгою галереєю, начебто сперечаючись, а коротун із бичачою шиєю замикав процесію, немов безглуздий карлик-паж.

– Господи, допоможи! – пробурмотів патер Браун, шкутильгаючи за ними. – Хто ж така ця жінка?

– На щастя, не моя товаришка, – відповів Гренбі з грубою прямою. – Виглядає вона так, що навіть легкий флірт із нею може скінчитися дуже погано.

– Не думаю, що він має намір із нею фліртувати, – сказав патер Браун.

Він ще промовляв, а ті, кого вони обговорювали, дійшли до кінця галереї і розійшлися. Капітан Масгрейв квапливими кроками підійшов до них.

– Такі справи, – голосно і цілком невимушено сказав він, але всі помітили, що голос його змінився. – Даруйте мені, пане Гренбі, але виявилось, що я не зможу завтра поїхати з вами. У будь-якому випадку автомобіль мій – до ваших послуг. Обов'язково візьміть його, мені він

не потрібен. Я... я маю залишитися в Лондоні на кілька днів. Візьміть свого приятеля, якщо бажаєте.

– Мій товариш, патер Браун... – почав було правник.

– Якщо капітан Масгрейв справді такий добрий, – серйозно підтримав патер Браун, – я з великою радістю поїду. Розумієте, мене дуже цікавить справа пана Гренбі.

Так і сталося, що вельми елегантна машина з не менш елегантним водієм наступного дня вирушила на північ Йоркширським трактом, несучи неоціненний вантаж у вигляді священика, схожого на чорний згорток, і юриста, котрий більше звик бігати на своїх двох, ніж роз'їжджати на чужих чотирьох колесах.

Вони за обоюсторонньою згодою перервали мандрівку в одній із великих долин Вест-Райдінгу, щоб пообідати і перепочити в затишному готелі, і, виїхавши наступного дня рано-вранці, подалися вперед берегом стародавньої Нортумбрії, поки не досягли краю піщаних дюн і приморських лугов, в серце яких таївся старий прикордонний замок, унікальний і таємничий пам'ятник минулих воєн на узбережжі. Врешті-решт вони його знайшли, слідуючи стежкою, що тягнеться вздовж довгої затоки, і звернули до якогось каналу, що кінчається ровом. Замок був і справді твердинею: квадратний, з башточками, з тих, які нормани набували всюди від Галилеї до Грампіанів. У нього справді була опускна решітка і підйомний міст, про які нагадала подорожнім цікава подія.

Вони пробралися через високу жорстку траву і вийшли на берег рову, повного мертвого листя і бруду, який кружляв навколо замку, немов ебонітова інкрустація зі золотою облямівкою. Приблизно за ярд чи два за чорною стрічкою був інший, зелений берег і великі кам'яні стовпи біля входу. Мабуть, цю самотню фортецю навідували рідко: коли нетерплячий Гренбі привітав вигуками неясні фігури за опущеними ґратами, їм вартувало неабиякого труду спустити величезний іржавий міст. Нарешті він почав опускатися, повертаючись, мов велетенська вежа, і раптом встав, завмерши в повітрі під загрозливим кутом.

Нетерплячий Гренбі, танцюючи на березі, крикнув своєму супутнику:

– Ох, не можу більше топтатися на місці! Набагато простіше стрибнути.

І з характерною для нього спритністю він справді перестрибнув через рів, приземлившись на протилежному березі. Короткі ноги патера Брауна не були пристосовані до стрибків, але сам він був на рідкість пристосований до того, щоб кидатися в брудну воду. Завдяки допомозі свого компаньйона йому не вдалося зануритися занадто глибоко. Але коли він дерся зеленим замуленим берегом, то раптом застиг і схилив голову, вдивляючись в якусь точку на трав'янистому схилі.

– Ви що там, ботанікою зайнялися? – роздратовано гукнув Гренбі. – Нам ніколи вивчати стародавні рослини. Досить уже того, що ви вивчили дива підводного світу. Ходімо! У чистому вигляді чи брудному, ми маємо постати перед баронетом.

Коли супутники увійшли в замок, їх дуже шанобливо прийняв старий слуга. Більше на доступному для огляду просторі не було нікого. Після того як вони пояснили, з чим прийшли, він допровадив їх у довгу кімнату, обшиту дерев'яними панелями. Зброя різних століть рівномірно висіла на темних стінах, а перед великим вогнищем стояли, мов вартові, повні обладунки XIV століття. В іншій довгій кімнаті крізь прочинені двері виднілися ряди родинних портретів.

– Мені здається, що я потрапив у роман, а не в замок, – сказав юрист. – Не думав, що хтось справді зберігає дух «Таємниць Удольфо».

– Таким чином старий джентльмен послідовно дотримується свого історичного шаленства, – відказав священик. – Речі ці – не підробка. Той, хто їх розставив, не думає, що всі середньовічні люди жили в один час. Часом обладунки складають із різних частин, але ці носив один чоловік, і носив він їх не дарма. Розумієте, це – турнірні обладунки, досить пізні.

– Та й господар спізнюється, – додав Гренбі. – Скільки можна чекати?

– Що ж, у таких місцях все відбувається повільно, – сказав патер Браун. – Гадаю, дуже благородно, що він нас узагалі прийняв. Двійко зовсім незнайомих людей приїжджають, аби задати йому глибоко особисті запитання.

І справді, коли з'явився господар, їм не було підстав нарікати на прийом в їхню честь. Навпаки, вони могли помітити, з якою гідністю та простотою зберіг їхній господар чемність у глухій самоті, в сільській глушині.

Баронет не виглядав ні здивованим, ні стривоженим. І хоча у них з'явилася підозра, що гостей у нього не було щонайменше останні чверть століття, той поведився так, немов тільки-но розкланявся з двома герцогинями.

Він не виявив ні боязкості, ні нетерпіння, коли вони повідомили, що приїхали зі суто особистим запитанням. Після недовгих міркувань він, мабуть, збагнув, що цікавість їхня викликана обставинами. Це був худорлявий літній джентльмен із чорними бровами і довгим підборіддям.

Хоча ретельно завите волосся було, без сумніву, перукою, у нього вистачило мудрості носити сиву перуку, як і личить немолодим людям.

– Щодо питання, яке вас цікавить, – сказав він, – відповідь на нього дуже проста. Я маю твердий намір залишити все своє майно синові, так само, як мій батько залишив його мені. І ніщо, чесно кажу, ніщо не змусить мене вчинити інакше.

– Красно дякую вам за ці відомості, – відповів юрист, – але ваша люб'язність дає мені сміливість сказати, що ви бачите все в занадто чорному світлі. Не думаю, щоб ваш син учинив щось страшне і ви визнали його негідним спадщини. Звісно, він може...

– Саме так, – сухо сказав сер Джон Масгрейв, – може. Чи не будете ви такі люб'язні зазирнути зі мною на хвилинку в сусідню кімнату?

Він повів їх у галерею, яку вони вже трохи розглянули крізь прочинені двері, і похмуро застиг перед почорнілими, насупленими портретами.

– Це сер Роджер Масгрейв, – сказав він, вказуючи на довговидого чоловіка в чорній перуці. – Він був одним із найгірших брехунів і негідників в мерзотні часи Вільгельма Оранського – навушник двох королів, вбивця двох дружин. Ось його батечко, сер Роберт, взірець чесності та добропорядності. Ось його син, сер Джеймс, один із найблагородніших якобітських мучеників і один із перших, хто пожертвував гроші на Церкву і на бідних. Чи зрозуміло тепер, що будинок Масгрейвів, його сила, честь, влада переходили від одного доблесного чоловіка до іншої через покоління, від діда до онука? Едуард I правив Англією чудово, Едуард III покритв Англію славою, і все ж слава ця виросла з тієї, першої, через безчестя і дурість Едуарда II, котрий плазував перед Гейвстоном і втік від Брюса. Повірте мені, пане Гренбі, велич знатного будинку, велич самої історії – більше, ніж випадкові люди, котрі несуть її крізь століття. Спадщина наша переходила від батька до сина, так і буде надалі. Мого сина можете запевнити, що я не залишу свої гроші притулкові для бродячих кішок. Масгрейв буде успадковувати Масгрейв, поки стоїть світ.

– Авжеж, – задумливо сказав патер Браун, – розумію, що ви маєте на увазі.

– Будемо тільки раді, – сказав правник, – передати настільки приємне запевнення вашому синові.

– Атож, запевнення передати ви можете, – серйозно сказав господар. – Нехай не турбується, все відійде йому – і замок, і титул, і земля, і гроші. Є лиш один маленький і доволі особистий додаток. У жодному разі я не стану розмовляти з ним, поки живий.

Юрист дивився все так же шанобливо, але тепер вже й здивовано.

– Чому? Що ж таке він міг вчинити?

– Я приватна особа і джентльмен, – сказав Масгрейв, – так само, як і хранитель великого спадку. Син мій викинув щось настільки жакливе, що його не можна назвати не те що

джентльменом, але й навіть людиною. Це – найгірший злочин у світі. Чи пам'ятаєте ви, що сказав Дуглас, коли Мермїон, його гість, хотів потиснути йому руку?

– Аякже, – відповів патер Браун.

– Короні віддаю я замок мій від темних льохів аж до зубців на мурі, – процитував Масгрейв. – Рука ж Дугласа належить лиш мені.

Баронет повернувся до іншої кімнати і провів в неї своїх добряче приголомшених відвідувачів.

– Сподіваюся, тут ви трошки відпочинете, – сказав він тим же рівним тоном. – Якщо не маєте, куди подітися, то буду щиро радий надати вам замок на цю ніч.

– Дякую вам, сер Джон, – сказав священник нудним голосом. – Гадаю, що ми краще підемо.

– Я зараз же накажу опустити міст, – сказав господар і через кілька хвилин брязкіт величезної, химерної споруди наповнив замок, немов скрип жорен.

Іржавий механізм спрацював цього разу чудово, і вони знову опинилися на трав'янистому березі по той бік рову.

Гренбі раптом пробрало до кісток.

– Що ж за витівку утнув його синочок?! – заволав він.

Патер Браун не відповів. Але коли вони зупинилися неподалік, в селі під назвою Грейстоунз, де їх прихистив заїзд «Сім зірок», правник із великим здивуванням виявив, що священник не збирається їхати далі. Він, без сумніву, намірявся триматися неподалік від замку.

– Не могу я залишити все як є, – серйозно сказав він. – Автомобіль я відішлю назад, і ви, природно, можете їхати разом із ним. Ви отримали відповідь на своє запитання, воно був нескладне: чи може ваша фірма позичити гроші на проекти молодого Масгрейва? Я ж на моє запитання відповіді не отримав – не дізнався, чи підходить цей чоловік для Бетті. Що ж, спробую з'ясувати, чи справді він вчудив щось жахливе чи це вигадки старого божевільного.

– Якщо хочете щось у нього вивідати, – зауважив юрист, – чому б вам не поїхати до нього? Навіщо вам стирчати в цій дірі, куди він навряд чи завітає?

– Який сенс ходити за ним по п'ятах? – заперечив його супутник. – Нерозумно підійти до модника на Бонд-стріт і сказати: «Вибачте, чи не вчинили ви часом найжахливіший злочин?» Якщо він достатньо поганий, щоб щось таке зробити, то він досить поганий і для того, щоб у цьому зізнатися. А ми навіть не знаємо, що це за злочин. Ні, є лише одна людина, котра знає і може це сказати з гордого дивацтва. Я буду триматися поблизу від нього.

І справді патер Браун намагався бути неподалік від дивака-баронета. Він справді зустрівся з ним, і не раз, причому трималися обидва з якнайбільшою ввічливістю. Баронет, незважаючи на свої роки, був досить рухливим. Його часто бачили в селі і на полях графства. Лише через день після прибуття патера Брауна, вийшовши зі заїзду на мощений бруківкою базарний майдан, помітив здалеку темну постать, що великими кроками прощує кудись. Баронет був дуже скромно одягнений, весь у чорному, але обличчя його здавалося ще більш владним у сильному сонячному світлі. Сріблястим волоссям, темними бровами і довгим підборіддям він нагадував Генрі Ірвінга або іншого знаменитого актора. Незважаючи на сивину, постать його, як і обличчя, виражали силу, а паличку він ніс скоріше, як кийок, ніж як милицю. Шляхтич помахав священнику рукою і заговорив із ним, так само прагнучи негайно перейти до суті справи, як і вчора, коли вразив гостей своїми одкровеннями.

– Якщо вас все ще цікавить мій син, – сказав він, виділивши останнє слово з крижаною байдужістю, – ви його навряд чи знайдете. Він тільки-но покинув країну. Між нами кажучи, я сказав би – втік із країни.

– Справді, – погодився патер Браун, серйозно дивлячись на баронета.

– Якись люди з прізвиськом Грунови намагалися дізнатися в мене, де він, – сказав сер Джон. – Я саме відправив телеграму, в якій повідомив, що йому можна писати в Ригу, до

запитання. Але навіть тут вийшло непорозуміння. Вчора я зібрався на пошту і запізнився на п'ять хвилин. Ви довго тут пробудете? Сподіваюся, що ви завітаєте до мене ще раз?

Коли священник переказав юристу цю невелику бесіду, той був і здивований і спантеличений.

– Чому капітан утік? – спитав він. – Хто ці люди, котрі його розшукують? Хто ж такі ці Грунови?

– На перше запитання я вам навряд чи відповім, – сказав патер Браун. – Можливо, вплив якийсь його таємний гріх. Швидше за все вони його шантажують. На інше запитання, гадаю, відповісти просто. Ця страшна гладуха з жовтим волоссям – пані Грунова, а коротун – начебто її чоловік.

Наступного дня патер Браун увійшов до кімнати рано і кинув на ліжку свою чорну парасольку так, як палігрим кидає патерицю. Виглядав він втомлено, під час його розслідувань це траплялося не рідко. Цього разу це була втома невдачі, але й втома успіху.

– Яка страшна історія!.. – сказав священник нудним голосом. – Треба було відразу здогадатися. Я мав здогадатися, ледь увійшовши і побачивши, що там стоїть.

– Що ж ви побачили? – нетерпляче поцікавився Гренбі.

– Я побачив лише один обладунок, – відповів патер Браун.

Настала тиша. Юрист дивився на свого приятеля, а той озвався знову:

– Не далі як учора я мав намір сказати своїй племінниці, що тільки два типи чоловіків можуть сміятися, коли залишаються самі. Той, хто сміється сам, майже напевно або дуже поганий, або дуже хороший. Річ у тім, що він звіряє свій жарт або Богу, або нечистому. У будь-якому разі, у нього є внутрішнє життя. Цей чоловік, гадаю, звірявся дідькові. Йому було бай-дуже, чи почує його хто-небудь. Жарт самодостатній, якщо він досить низький.

– Про що ви патякаєте? – спитав Гренбі. – Точніше, про кого? Про кого з них? Хто це дозволяє собі жартувати з його сатанинською Величністю?

Патер Браун подивився на нього і блідо посміхнувся.

– Ах, – сказав він, – в тому й жарт!..

Знову настала тиша, але цього разу вона була набагато насиченішою та важчою. Вона опустилася на них, немов сутінки, які щораз поступалися місцем темряві. Священник продовжував, стомлено знизивши голос і поклавши лікті на стіл:

– Я цікавився родом Масгрейвів. Це – відважна родина, і живуть вони довго, і навіть якщо тут усе так просто, гадаю, ви маєте почекати з виплатою.

– Ми до цього цілком готові, – відповів юрист, – і все ж безконечно це тривати не може. Старому майже вісімдесят, хоча він ще живчик. Люди в тутешньому готелі сміються і кажуть, що він ніколи не вмере.

Патер Браун різко схопився, що бувало з ним нечасто, але руки його залишалися на столі. Він подався вперед і зазирнув в обличчя співрозмовнику.

– Ось! – зойкнув він неголосно, але палко. – У цьому вся проблема. Як він помре? Як же він помре?

– Заради Бога, про що ви? – спитав Гренбі.

– Я про те, – пролунав із напівтемряви голос священника, – що я знаю, який злочин скоїв Джеймс Масгрейв.

Гренбі ледь вдалося придушити трепет, але він все ж спитав:

– Який?

– І справді найгірший у світі, – відповідав патер Браун. – У будь-якому разі, багато суспільств і цивілізацій вважають його таким. З давніх-давен, у племенах і в громадах, вони каралися жахливо. Як би там не було, тепер я знаю, що вчинив молодий Масгрейв і чому він це зробив.

– Що ж він вчинив? – поцікавився юрист.

– Він убив свого батька, – відповів священник.

Правник аж схопився зі стільця і подивився через стіл.

– Його батько в замку! – різко вигукнув він.

– Його батько в рові, – сказав священник. – Який же я дурень, що не здогадався відразу, коли щось не сподобалося мені в цих обладунках! Пам'ятаєте, як виглядає та кімната? Як ретельно вона прибрана і прикрашена? Дві схрещених бойові сокири по один бік каміна, дві – по інший. На стіні круглий шотландський щит, і такий самий, круглий і шотландський – на іншій стіні. Один бік вогнища охороняють лицарські обладунки, а по інший бік – порожнеча. Ніколи не повірю, що людина, котра прикрасила кімнату настільки симетрично, залишить несиметричною одну деталь. Звісно, там були й другі обладунки. Що ж з ними сталося?

Він почекав трохи, і потім продовжував вже спокійніше:

– Чим більше я думаю, тим більше переконуюся, що це дуже хороший план убивства. Він вирішує вічну проблему: куди подіти труп? Тіло може стояти всередині цих обладунків години, навіть дні, слуги будуть ходити і виходити з кімнати, поки вбивця не дочекається зручного випадку і, витягнувши його під покривом ночі, не кине в рів. А тоді як легко все піде! Якщо тіло занурене в стоячу воду, рано чи пізно в обладунках XIV століття залишиться один скелет – тож, виявлення його в рові старого прикордонного замку досить імовірно. Навряд чи хтось буде його там шукати, але якщо візьмуться, не знайдуть нічого, крім того самого скелета в обладунках. Але ж я про це здогадувався. Коли ви сказали, що я шукаю якісь сліди, то мали рацію. Я побачив сліди, глибоко вдавлені в берег, і збагнув: той, хто залишив їх, або занадто важкий, або ніс щось дуже важке. Так, до речі, з цієї маленької події можна витягти ще одну мораль. Пам'ятайте, коли я стрибнув, як кішка?

– У мене в голові мутиться, – сказав Гренбі, – але я потроху вловлюю суть цього жаху. Добре, ви стрибнули, і що ж?

– Сьогодні на пошті, – сказав патер Браун, – я згадав, що баронет, за його словами, був там саме тоді, коли ми до нього з'явилися. Розумієте, що це означає? Це означає, що його не було в замку і повернувся він, поки ми його чекали. Ось чому ми чекали так довго. Коли я це збагнув, то раптово побачив все.

– Ну, – нетерпляче спитав правник, – що ж це було?

– Вісімдесятилітній стариган може ходити, – сказав патер Браун. – Він навіть може розгулювати по полях собі на втіху. Але дідусь не може стрибати. У нього це вийде ще гірше, ніж у мене. Так, якщо баронет повернувся, поки ми чекали, він мав прийти, як і ми, перестрибнувши через рів, – міст і пізніше не опустили. Я скоріше припущу, що він сам не дав йому опуститися, щоб відкласти прихід небажаних гостей, – міст дуже швидко полагодили. Але це не має значення. Коли я побачив смішну картинку – сивочолий чоловік у чорному скаче через рів, то вже знав, що цей чоловік молодий, переодягнений старим. Ось вам і вся історія.

– Ви хочете сказати, – повільно вимовив Гренбі, – що цей милий юнак вколював свого батечка, сховав тіло в обладунки, а потім у рів, змінив зовнішність, і так далі?

– На його щастя, вони з батьком дуже схожі, – сказав священник. – Ви бачите за цими портретами, яка велика в родині сімейна схожість. І потім: ось ви кажете, що він змінив свою зовнішність. Але в якомусь сенсі будь-який одяг – маскарад. Старий приховує себе під перукою, молодик – під іноземною борідкою. Коли він поголився й одягнув перуку на свою стрижену голову, то став точнісінько, як татусь, ну, підгримувався трішечки. Гадаю, тепер ви розумієте, чому він із такою ввічливістю радив вам приїхати сюди наступного дня і в автомобілі. Сам він приїхав уночі, потягом. Він випередив вас, вчинив злочин, переодягнувся і був готовий до перемовин.

– Ох, – сказав задумливо Гренбі, – готовий до перемовин!.. Ви, певна річ, хочете сказати, що справжній баронет вів би інакше?

– Він би просто сказав вам, що капітан не отримає ні пенса, – пояснив священник. – Як не дивно, тільки вбивство могло стати цьому на заваді. Але я хочу, щоб ви оцінили всю хитрість того, що він сказав вам. Його план відповідав кільком завданням одразу. Ці росіяни шантажували його за якийсь злочин, гадаю, за зраду під час війни. Йому ледве вдалося втекти, і, можливо, він послав їх помилковим слідом у Ригу. А найвишуканіша його вигадка – це слова про те, що він визнає сина спадкоємцем, але не людиною. Хіба ви не бачите? Так, вона гарантувала *post obit*, але ще й дозволяла те, що незабаром стане найбільшою проблемою.

– Я бачу тут кілька проблем, – сказав Гренбі, – яку з них ви маєте на увазі?

– Якби навіть сина не позбавили спадщини, – сказав патер Браун, – виглядало б щонайменше дивним, що батько з ним ніколи не зустрічається. Зречення вирішувало це питання. Так що залишалася лише одна заковика. Мабуть, він і зараз над нею міркує. Як же теперішній господар помре?

– Я знаю, як він мав би померти, – сказав Гренбі.

Слуга церкви, здавалося, був занурений у свої думки.

– Але і це не все, – задумливо сказав він. – У цій теорії йому подобалося щось... ну, щось теоретичне. Розум його бридко радів, коли він зізнався, граючи одну роль, що скоїв злочин в іншій ролі. Ось що я розумію під інфернальною іронією, під жартом, який можна розповісти нечистому. Сказати вам те, що назвали б парадоксом? Коли ти – в самому серці пекла, дуже приємно говорити правду, та так, щоб ніхто нічого не второпав. Ось чому він із таким задоволенням видавав себе за іншого, а потім зневажив сам себе, як того і заслуговує. Ось чому він сміявся сам у картинній галереї.

Гренбі аж підскочив на стільці, ніби його ривком повернули до простих, життєвих справ.

– Ваша племінниця! – зойкнув він. – Адже її матінка хотіла, щоб вона вийшла заміж за Масгрейва! Мабуть, справа тут у багатстві і титулі?

– Атож, – сухувато відповів патер Браун. – Сестра моя дуже цінує розсудливий і пристойний шлюб.

Пісня летючої риби

Усі думки пана Перегринна Смарта, як мухи, крутилися навколо одного улюбленого надбання й одного улюбленого жарту. Це був невинний жарт – просто він усіх питав, чи бачили вони його золотих рибок. Жарт цей був ще й дуже дорогий, але пан Смарт потай тішився ним, цілком імовірно, навіть більше, ніж самим скарбом. Заговоривши з кимось, хто жив по сусідству, в нових будинках, що оточили стару сільську галявину, він не зволікаючи підводив розмову до предмету свого обожнювання.

Доктор Бердок був перспективним молодим біологом, із вольовим підборіддям і зачесаним на німецький лад чорним волоссям. І пан Смарт зробив перехід без зусиль: «Ось ви цікавитесь природознавством, а моїх золотих рибок не бачили?». Науковцю, переконаному прихильнику еволюції, вся природа уявлялася єдиною, але все ж на перший погляд зв'язок був далеченьким, оскільки цей фахівець був цілком поглинений походженням жирафи.

Патер Браун був священиком католицької церкви в сусідньому містечку. В бесіді з ним думками пана Смарт стрімко пробіг ланцюг логічних ланок: католицизм – Рим – апостол Петро – рибалка – золоті риби. З паном Аймлаком Смітом, керуючим банку – субтильним і блідим чоловіком, чепуристим в одязі, хоча і скромним у поведженні – він різким ривком повернув розмову до золотого стандарту, від якого до золотих рибок залишався вже лиш крок. Віконт Івон де Лара (за титулом – француз, а за походженням швидше росіянин, якщо не татарин) був блискучий мандрівник, дослідник Сходу. Тому ерудований і кмітливий пан Смарт, висловивши пильний інтерес до Гангу й Індійського океану, невимушено перейшов до запитання про те, чи мешкають у тамтешніх водах золоті риби. У пана Гаррі Гартоппа, дуже заможнього, але дуже сором'язливого та мовчазного чоловіка, котрий тільки-но приїхав із Лондона, він витягнув урешті-решт визнання, що риболовля його не цікавить, і тоді додав: «До речі про риболовлі, а моїх рибок ви вже бачили?»

Золоті риби були примітні тим, що їх зробили із золота. Цю ексцентричну, але дорогу дрібничку виготовили колись за примхою котрогось східного принца, і пан Смарт підчепив її чи то на розпродажу, чи в антикварній крамничці, які регулярно відвідував, прагнучи оснастити свій будинок якнайрідкішим непотребом. Кроків за десять здавалося, що це – чаша доволі незвичайних розмірів, в якій плавають також незвичайних розмірів живі золоті риби. Поблизу, однак, вона виявлялася величезною дутою кулею чудового венеційського скла. По тонкому цьому склу була накладена легка райдужна пелена, і під нею, серед різнокольорових тіней, висіли неприродно великі рибини зі золота, з великими рубінами замість очей.

Увесь цей виріб, без сумніву, був дуже дорогим, особливо якщо врахувати безумство, в яке впадають колекціонери. Навіть новий секретар пана Смарт Френсіс Бойл, хоча й був ірландцем, до того ж не наділеним особливою обачністю, і той не без подиву слухав, як безтурботно просторікує його господар про свої коштовності перед ледь знайомими людьми, котрих у ці місця, як волоцюг-нероб, привів випадок, – адже колекціонери зазвичай обережні і навіть потайливі. Знайомлячись зі своїми новими обов'язками, пан Бойл переконався, що й у інших це викликало подібні почуття – від легкого подиву до рішучого осуду.

– Дивуюся, що йому ще не перерізали горло, – сказав камердинер пана Смарт з прихованою іронією, наче хотів насправді сказати: «засмучує» (природно, в переносному сенсі).

– Дивуюся, як він не береже своє добро, – сказав головний службовець пана Смарт, котрий залишив справи в конторі, щоб допомогти новому секретарю. – Адже він навіть старий засув не потурбується засунути на своїх старих дверях.

– Я взагалі дивуюся, – сказала домогосподарка пана Смарт з тієї категоричністю і з тієї туманністю, якими відзначалися її сентенції. – Ну, добре, коли це патер Браун або лікар, але

коли він розмовляє з іноземцями, це, мені здається, означає випробовувати долю. І справа не тільки в віконті. Той, із банку, також занадто вже жовтий, як на англійця.

– Ну, Гартопп – точно англієць, – статечно відповів Бойл, – настільки англієць, що і слова про себе не скаже.

– Отже, багато про себе думає, – заявила домогосподарка. – Може, він і не іноземець, тільки він не такий уже й дурень. Вважаю, чужинцем здається – чужинцем і виявиться, – багатозначно додала вона.

Її несхвалення, без сумніву, погіршилося б, якби вона чула розмову у вітальні того ж дня, під вечір, – розмову, в якій ішлося про золотих рибок, а ненависний їй іноземець займав мало не чільне місце.

Він не так уже й багато базікав, але навіть мовчання у нього було якимось значним. Сидів на купі подушок, і в густіючих сутінках його широке монгольське обличчя поширювало, майже як до місяця, неясне сяйво. Його азійські риси ставали ще помітнішими в цій кімнаті, схожій на склад раритетів, де в хаосі вибагливих ліній і вогняних фарб око розрізняло незліченні шаблі та кинджали, музичні інструменти й ілюміновані манускрипти. Як би там не було, а Бойлові чим далі, тим більше здавалося, що фігура на подушках, чорна в напівтемряві, нагадує величезне зображення Будди.

Бесіда відбувалася на достатньо загальні теми, позаяк у ній брало участь усе маленьке місцеве товариство. Власне кажучи, його члени вже звикли збиратися по черзі то в одного, то в іншого, і до цього часу вони утворили щось схоже на клуб, що складається з мешканців чотирьох чи п'яти будинків навколо зеленої галявини. З них найстаровиннішим, найбільшим і наймальовничішим був будинок Перегрини Смарт. Він майже повністю займав одну зі сторін квадрата, і поруч містилася тільки маленька вілла, де жив відставний полковник на прізвище Ворні. Казали, що він – інвалід, котрий ніколи і нікуди не виходив. Під прямим кутом до цих будинків стояли дві чи три дрібні крамнички та готель «Синій дракон», в якій зупинився приїхавший з Лондона пан Гартопп. На протилежному боці було три будинки: один винаймав віконт де Лара, інший – доктор Бердок, третій стояв порожнім. Четвертий бік займав банк і будиночок керуючого, що примикав до нього, а далі йшла ділянка, залишена для забудови й обгороджена парканом.

Це була, таким чином, дуже замкнута компанія, і самотність у досить безлюдному на багато миль краю згуртовувала її ще тісніше. Того вечора, проте, їхнє магічне коло розтулив сторонній – якийсь індивід із дрібними рисами обличчя і лютими вусами сторчма, одягнений настільки бідно, що був, мабуть, мільйонером або герцогом, якщо і справді приїхав сюди, щоб здійснити гешефт зі старим колекціонером. Утім, у готелі «Синій дракон» він був відомий під ім'ям пана Гармера.

Йому також описали пишноту золотих рибок, не забувши покритикувати власника, котрий так недбало їх зберігає.

– Так, усі кажуть, що з ними треба бути обережнішим, – сказав пан Смарт, вигинаючи брову і кидаючи багатозначний погляд на службовця, котрий чекав із якимись паперами. Смарт був округлий обличчям і тілом літній чоловік, що чимось нагадував лисого папугу. – Джеймсон і Гарріс усе чіпляються до мене, щоб я замикав двері на засув, як у старовинній фортеці, але ці проржавілі засуви і самі такі старовинні, що навряд чи завадять комусь увійти. Я більше покладаюся на фортуна та нашу поліцію.

– Навіть кращі замки не завжди захистять від вторгнень, – зауважив віконт. – Все залежить від того, хто захоче увійти. Якось один індус-відлюдник, котрий голим жив у печері, проник крізь потрійне кільце монгольських воїнів, викрав великий рубін із тюрбана самого правителя і вийшов звітлія неушкоджений, як тінь. Він хотів показати можновладцям, які потужні тонкі закони простору та часу.

– Якщо вивчити ці найтонші закони, – сухо зауважив доктор Бердок, – то завжди можна втямити, як роблять такі штукенції. Західна наука багато що прояснила в східній магії. Безперечно, багато робиться за допомогою гіпнозу та навіювання, а то і просто спритністю рук.

– Рубін був не в царському наметі, – зронив віконт чи то задумливо, чи то сонно. – Індус розшукав його серед сотні інших наметів.

– А телепатією цього пояснити не можна? – роздратовано спитав лікар.

Запитання пролунало тим різкіше, що за ним постала повна тиша, ніби знаменитий мандрівник через брак вихованості задрімав. Утім, він тут же схаменувся і сказав із несподіваною посмішкою:

– Даруйте, я забув, що ми висловлюємося словами. На Сході ми звикли розмовляти подумки і тому завжди правильно розуміємо один одного. Дивно, до чого ви тут обожаєте слова і довіряєте їм. Ви зараз згадали про телепатію, а могли і зовсім відмахнутися – мовляв, фокуси, а що від цього змінюється? Якщо вам скажуть, що хтось виліз на небо по манговому дереву, то яка різниця, назвати це левітацією чи просто брехнею? Якби середньовічна відьма помахом чарівної палички перетворила мене на блакитного бабуїна, ви і в цьому побачили б всього лише атавізм.

Доктор явно хотів відповісти, що від такого перетворення мало що змінилося б, але тут у розмову грубувато втрутився приїжджий, котрого звали Гармером:

– Певна річ, індійські факіри – майстри на різні штуки, але зауважу, що робиться це здебільшого в Індії. Там їм, мабуть, допомагають свої люди або просто психологія натовпу. Навряд чи такі вибрики вдавалися б в англійському селі, тому, мені здається, рибки нашого друга тут у цілковитій безпеці.

– Ось і я розповім вам один випадок, – все так же не рухаючись, промовив віконт де Лара, – який стався не в Індії, а перед штабом англійських військ у найсучаснішій дільниці Каїра. У дворі штабу стояв вартовий і зиркав крізь ґрати залізних воріт на вулицю. Зовні до воріт підійшов якийсь халамидник, босий і в тубільному лахмітті, і спитав його чистою та правильною англійською мовою про один документ, що зберігався в штабі. Солдат, природно, відповів, що всередину йому ходу немає, а тубілець посміхнувся і сказав: «А ось подивимося, що зовні, а що – всередині». Чатовий ще дивився на нього зневажливо крізь ґрати, коли раптом побачив, що хоча і він, і ворота начебто залишилися на колишніх місцях, але сам він опинився на вулиці і дивиться на подвір'я, де безпечно посміхається той самий халамидник, котрий також не зробив навіть одного кроку. Потім той повернувся до будівлі штабу. Тоді вартовий опам'ятався і крикнув солдатам у дворі, щоб вони схопили шпигуна. «Гаразд, ти все одно не вийдеш назовні», – мстиво сказав він. Та халамидник відгукнувся дзвінким голосом: «Подивимося, що всередині, а що – зовні». І солдат побачив, що від вулиці його знову відокремлює пруття воріт, а усміхнений тубілець, цілий і неушкоджений, опинився на вулиці і тримає в руці папірець.

Пан Аймлак Сміт, керуючий банком, котрий весь час слухав, схиливши голову і дивлячись на килим, тут озвався вперше:

– А що сталося з документом? – спитав він.

– Бездоганний професійний інстинкт, – з іронічною люб'язністю зауважив оповідач. – Авжеж, це справді був важливий фінансовий документ. Наслідки мали міжнародний резонанс.

– Залишається сподіватися, що такі події трапляються нечасто, – похмуро промовив молодий Гартопп.

– Мене цікавить не політичний бік справи, – безтурботно продовжував віконт, – а філософський. З цього прикладу видно, як навчена людина може обійти час і простір, і, маніпулюючи, так би мовити, їхніми важелями, повернути весь світ. Але вам, друзі, важко повірити в духовні сили, які можуть бути сильнішими за матеріальні.

– Що ж, – жваво сказав старий С্মарт, – я, звісно, не авторитет по частині духовних сил. А ось що скажете ви, патере Браун?

– Мене вражає, – відповів той, – що всі надприродні діяння, про які ми чули, відбувалися заради крадіжки. А крадуть духовними засобами чи матеріальними – це, мені здається, однаково.

– Патер Браун людина проста, – посміхнувся С്മіт.

– Нехай і так, прості люди мені близькі, – сказав Браун. – Вони знають свою слухність, навіть якщо не можуть її довести.

– Вже дуже це дивно для мене, – невигадився Гартопп.

– Може б, – з посмішкою сказав маленький священик, – вам більше підійшло б висловлюватися без слів, як пропонує віконт. Він підчепив би вас безсловесною колючістю, а ви відповіли б йому беззвучним вибухом обурення.

– Не варто забувати про музику, – сонно пробурмотів віконт, – іноді вона діє краще за слова.

– Мабуть, це мені було б зрозуміліше, – тихо відповів молодик.

Бойл стежив за розмовою з уважною цікавістю, тому що її учасники трималися якось особливо і навіть незбагнено. Флюгер бесіди ліниво хитнувся в бік музики і всі погляди звернулися на Аймлака С്മіта – він був непоганим музикантом-аматором. Тоді молодий секретар згадав раптом про свої службові обов'язки та вказав господареві на головного службовця, котрий терпляче чекав із паперами в руці.

– Ох, та не морочте з ними голову, Джеймсоне! – квапливо сказав С্মарт. – Це з приводу мого рахунку, тільки й всього. Я потім побалакаю про це з паном С്മітом. Атож, пане С്മіт, ви якраз балакали про віолончелі...

Але холодний подих мирських справ встиг розвіяти пахощі метафізичної дискусії, і гості стали один за одним прощатися. Аймлак С്മіт залишився останнім, і коли інші вже пішли, вони з господарем подалися до іншої кімнати, де стояла посудина зі золотими рибками, і причинили за собою двері.

Будинок був подовгастим і вузьким, із критим балконом вздовж другого поверху, який майже весь займали покої самого господаря: його спальня, гардеробна, а також темна кімнатка, куди іноді ховали на ніч найцінніші речі, хоча зазвичай їх тримали в нижньому поверсі. Цей балкон, як і ненадійні двері внизу, постійно турбував домоправительку, головного службовця й усіх інших, хто нарікав на безпечність господаря. Однак старий хитрун був насправді обережнішим, ніж здавалося. Він не особливо покладався на застарілі замки старого будинку, які, якщо вірити скаргам домогосподарки, іржавіли від бездіяльності, але зате розробив тоншу стратегію. Своїх рибок він завжди переселяв на ніч у маленьку кімнатку позаду спальні і з пістолетом під подушкою спав перед самими її дверима.

Коли Бойл із Джеймсоном побачили, що він повертається після усамітненої бесіди, а в руках несе коштовну посудину, та так благоговійно, ніби це мощі святого.

Останні промені заходу ще не поспішали розлучитися зі зеленою галявиною, але в будинку вже засвітили лампу, і в цьому різнорідному світлі переливчаста скляна куля мерехтіла, буцімто велетенський самоцвіт, а химерні обриси вогненних риб, схожі на потойбічні тіні, показані віщунові в глибині магічного кристалу, надавали йому схожості з таємничим талісманом. Над плечем пана С്മарта, немов сфінкс, виднілося оливкове обличчя пана С്മіта.

– Сьогодні ввечері я їду в Лондон, пане Бойл, – сказав С്മарт заклопотаніше, ніж зазвичай. – Ми з паном С്മітом хочемо встигнути на шосту сорок п'ять. Я попросив би вас, Джеймсоне, переночувати сьогодні у мене нагорі. Якщо поставити рибок, як зазвичай, в задній кімнаті, їм ніщо не загрожуватиме. Але нічого, гадаю, і не станеться.

– Трапитися може що завгодно і де завгодно, – посміхнувся пан Сміт. – Самі ж ви лягаєте завжди з револьвером. Може, варто залишити його сьогодні вдома?

Перегрин Сمارт нічого не відказав, і вони з гостем вийшли з дому.

Секретар і старий клерк розташувалися на ніч, як було їм сказано, в спальні господаря. Точніше кажучи, Джеймсон влаштувався в гардеробній, але двері в спальню залишив незачиненими, й обидві кімнати перетворилися ніби в одну. У самій спальні було довге французьке вікно, що виходило на згаданий балкон, і ще одні двері – в темну кімнатку, куди від гріха подалі помістили коштовну кулю.

Поперек цих дверей Бойл поставив своє ліжко, потім поклав під подушку револьвер, роздягнувся і ліг, відчуваючи, що вжив усіх можливих запобіжних заходів на випадок неможливої або неймовірної події пересічного грабунку. Духовні ж грабунки з оповідок знаменитого мандрівника якщо і пригадуються йому зараз, на порозі сну, то з тієї єдиної причини, що і самі склалися з субстанції, спорідненої зі снами. Незабаром, однак, і ці думки перейшли в заповітні мрії, що перемежувалися дрімотою без снів. Старий службовець був, певна річ, більш метушливий, але, потлумившись і повторивши по багато разів всі свої застереження і скарги, він також відійшов до сну.

Місяць засяяв над зеленою галявиною, оточеною сірими брилами будинків, і знову потьмянів, ніким не помічений на безлюдній і мовчазній землі. Й ось, коли темний небосхил прорізали перші тріщини світанку, непередбачене сталося.

Бойл був молодший за свого товариша і, природно, спав здоровіше та міцніше. Завжди бадьорий після пробудження, прокидався він, однак, важко, ніби тягав каміння. Та й сни чіплялися за його оживлий розум, немов мацаки восьминога. В їхній мішанині серед іншого був зелений квадрат майдану з чотирма сірими дорогами, які він бачив із балкона перед сном. Тільки тепер вони весь час міняли свою форму, зміщувалися та запаморочливо оберталися під акомпанемент низького рокоту, схожого на гул підземної річки, яким йому, мабуть, здавалося крізь дрімоту хропіння старого Джеймсона в гардеробній. Але в мізках сплячого цей неясний шум і кружляння якимось смутно в'язалися зі словами віконта де Лара про премудрості, які дозволяють маніпулювати важелями часу та простору й обертати світ. Йому здавалося, ніби якийсь незрозумілий механізм в пеклі, гуркочучи, переміщує земні ландшафти, так що край світу може опинитися в сусідському саду, а сад – перенестися за тридев'ять земель.

Першими до його свідомості дійшли слова пісні, яку наспівував у супроводі тонкого металевого звуку голос із іноземним акцентом, дивний і разом із тим смутно знайомий. Але молодик не був наразі впевнений, чи не сам він складає уві сні вірші:

Через землі, через море
Летючі риби линуць до мене,
Крізь час і простір поспішають
Назад...

Бойл із зусиллям піднявся з ліжка і побачив, що його напарник вже на ногах. Джеймсон визирає у довге вікно, яке виходило на балкон, і кликав когось на вулиці.

– Хто там такий! – суворо кричав він. – Що вам тут треба?

Потім сполохано повернувся до Бойла:

– Тут хтось волочиться біля самого будинку. Я знав, що всіляке може трапитися. Піду вниз, замкни двері, що б там не казали.

Він щодуху кинувся вниз по сходах, і Бойл почув гуркіт засувів. Молодик вийшов на балкон, подивився на сіру стрічку дороги, що веде до будинку, і йому подумалося, що він ще не прокинувся. На темній дорозі, що перетинала пустир, порослий скромним північним вереском, і виходила на площу звичного англійського села, маячила постать, наче прямо з джунглів

чи східного базару – точнісінько живий герой віконтових історій чи «Тисячі й однієї ночі». Примарні сірі сутінки, в яких на світанку починають проявлятися і знебарвлюються всі предмети, повільно розступалися, ніби розсувалася каламутна серпанкова фіранка, і з'явився чоловік у химерному вбранні. Широка і довга тканина різючого кольору морської хвилі охоплювала його голову, немов тюрбан, і закривала підборіддя, так що виходило щось на зразок шалика. Обличчя схоже на маску – полотнище, огорнуте навколо голови, прилягало щільно, як вуаль. Голова була схилена до якогось дивовижного музичного інструменту, чи то сталевого, чи то срібного, схожого на дивно вигнуту або зламану скрипку. Замість смичка було щось на зразок срібного гребеня, і звуки виходили бридко тонкі та різкі. Не встиг Бойл відкрити рота, як з-під шалика пролунав той же голос із нав'язливим акцентом:

Як золоті птахи звертають до дерев
Мої рибки золоті повернуться до мене...
Повернуться...

– Яке ви маєте право? – обурено закричав Бойл, сам не дуже усвідомлюючи, що каже.

– Я маю право на золотих рибок, – відповів чоловік на дорозі, наче цар Соломон, а не босоногий бедуїн у синьому балахоні. – І вони відгукнуться на мій поклик. Слухайте!

Різко підвищивши голос на останньому слові, він торкнувся до своєї дивної скрипки. Пролунав пронизливий звук, він вп'явся в мозок, а потім, буцімто у відповідь йому, почувся слабкий тремтячий стогін. Він походив із темної кімнати, де зберігалася коштовна чаша. Бойл кинувся туди, і в цей момент вібруюче відлуння перейшло в довгий напружений дзвін, що нагадував електричний дзвінок, а потім – у глухий тріск. Він гукнув обірванця всього кілька секунд тому, але старий клерк вже з'явився нагорі сходів, трохи захекавшись, оскільки вік давався взнаки.

– Ну ось, двері я замкнув, – сказав він. – Хто його зна, що цьому солов'ю тут знадобиться.

– Що ж, пташок він заманив, – відгукнувся Бойл із темної внутрішньої кімнати. – Клітка спорожніла.

Джеймсон кинувся туди і застав молодика над купою кольорового скла, що була встелена уламками розбитої веселки.

– Як це заманив, яких пташок? – спитав Джеймсон.

– Що мало бути вкрадене – вкрадено, – пояснив Бойл. – Рибки полетіли. Летючі були рибки! Нашому приятелеві-факіру вартувало тільки свиснути, і вони зникли.

– Як же він міг? – вибухнув службовець, ніби йшлося про порушення пристойності.

– Та вже міг, – коротко відповів Бойл. – Ось і розбита куля. Розкрити її так відразу і не розкриєш, а щоб розбити, досить і секунди. Й рибки зникли – як, одному Богу відомо, хоча, мені здається, спитати варто було б цього молодика.

– Ми гаємо час, – нагадав Джеймсон, – треба зараз же шукати його.

– Ні, треба телефонувати в поліцію, – заперечив Бойл. – Їм легше його перехопити, у них автомобілі і телефони, це вам не те, що ганятися селом у нічних сорочках. Тільки, боюся, бувають такі крадії, що за ними ні на яких автомобілях не вженешся.

Поки розпашілий Джеймсон балакав по телефону з поліційною дільницею, Бойл знову вийшов на балкон і роззирнувся навколо. Ніде не було чоловіка в тюрбані й узагалі жодних ознак життя, хіба що в готелі «Синій дракон» досвідчене око могло б помітити слабкий рух.

Однак зараз Бойл збагнув те, на чому весь час наголошував підсвідомо, немов якась думка борсалася в мозку і вимагала ясності. Зводилася вона до того, що сірий ландшафт перед ним не був монотонно-безбарвним – каламутну імлу розривав яскравий прямокутник: в одному з будинків навпроти світилося вікно. Щось, усупереч здоровому глузду, підказувало

Бойлу, що воно горіло всю ніч і зблякло лише на світанку. Він полічив будинки, і результат ніби збігався з чимось, хоча і не відомо, з чим. Так чи інакше, це був будинок віконта де Лара.

Приїхав із кількома полісменами інспектор Піннер і вчинив кілька невідкладних справ, цілком усвідомлюючи, що безглуздість коштовної дрібнички наробить галасу в газетах. Він усе оглянув, все обміряв, вислухав свідчення під присягою, взяв відбитки пальців, всім набрид до нудоти і врешті-решт постав перед фактом, в який не міг повірити. Якийсь мешканець аравійської пустелі пройшов собі сільською дорогою і зупинився перед будинком пана Смарт, де у внутрішній кімнаті зберігалася посудина з рибками із золота. Потім він чи то проспівав, чи то продекламував кілька рядків віршів, і посудина вибухнула, наче бомба, причому рибки безслідно зникли. Інспектор анітрохи не втішився і тоді, коли іноземець віконт м'яким, вуркотливим голосом повідомив йому, що ця подія розширює межі наших знань.

Та й у поведінці кожного цілком проявився його характер.

Сам пан Смарт почув про свою втрату, повернувшись вранці з Лондона. Природно, він був вражений. Але так уже був улаштований цей завзятий, хоча і трохи безглуздий чоловік, котрий нагадував задиркуватого горобця, що він, не піддавшись зневірі, бадьоро зайнявся пошуками. Джентльмен на прізвище Гармер приїхав сюди зумисне, щоб купити рибки, і певне роздратування, коли дізнався, що купити їх уже не можна, було цілком природним. Однак його люті вуса висловлювали щось більше, ніж злість, а погляд, яким він пронизував присутніх, був сповнений настороженості, щоб не сказати – підозрілості.

Бліде обличчя керуючого банку, котрий також повернувся з Лондона, тільки пізніше, притягувало цей свердлувальний, нервовий погляд, немов магніт. З двох інших вчорашніх співрозмовників патер Браун, якщо з ним не балакали, здебільшого мовчав, а приголомшений Гартоп не відповідав, навіть коли до нього зверталися.

Натомість віконт не міг пропустити нагоди, щоб зміцнити свої позиції в принциповій суперечці. Він посміхнувся своєму супротивнику-раціоналісту, як посміхаються, знаючи, що можна сердити вже самою гречністю поводження.

– Погодьтеся, лікарю, – сказав він, – принаймні деякі з випадків, які ви вважали неймовірними, сьогодні правдоподібніші, ніж учора. Якщо якийсь волоцюга зумів, прочитавши вірша, зруйнувати міцну посудину, та до того ж за подвійною стіною, це непогано підтверджує мої слова про духовні сили та матеріальні перешкоди.

– Це нітрохи не гірше підтверджує і мої слова, – їдко відбивався доктор. – Якщо мати малу частку наукових знань, то можна дати пояснення і таким витівкам.

– Що ж, лікарю, – не без хвилювання спитав Смарт, – ви справді можете хоча б частково пояснити цю загадку?

– Я можу пояснити те, що називає загадкою віконт, – сказав доктор, – тому що загадки тут ніякої немає. Цей бік справи просто тривіальний. Звук – це коливання повітряних потоків, і вони можуть руйнувати скло. Або коливання – певного типу, а скло – певної структури. Викрадач не передавав уявних наказів за методом, до якого, за словами віконта, вдаються на Сході, коли хочеться побалакати. Він заспівав, що на гадку спало, і провів по потрібній струні. Таких експериментів скільки завгодно – звуком розколювали скло певного складу.

– І при цьому зникало кілька шматків чистого золота, – незворушно додав віконт.

– Ось іде інспектор Піннер, – сказав Бойл. – Між нами кажучи, гадаю, що йому природна теорія медика здалася б такою ж казкою, як і надприродна версія віконта. Недовірливий він чоловік, пан Піннер, особливо щодо мене. Упевнений, що я у нього під підозрою.

– Можете бути певні, ми всі під підозрою, – зауважив віконт.

Ця підозра і спонукала Бойла шукати поради у патера Брауна. Коли через кілька годин вони гуляли навколо зеленої площі, священник, котрий задумливо і похмуро слухав, дивлячись у землю, раптом зупинився.

– Дивіться-но! – сказав він. – Тут мили панель, тільки тут – у будинку полковника Варни. Цікаво було б знати, вчора або сьогодні.

Він допитливо оглянув будинок, високий і вузький, з рядами смугастих жалюзі, колись яскравих, але тепер уже вицвілих.

Щілини, крізь які виднілася середина будинку, були ще темніше і здавалися чорними тріщинами на фасаді, золотом у променях ранкового сонця.

– Це ж будинок полковника Варні? – уточнив священник. – Він, здається, також приїхав зі Сходу. А що він за чоловік?

– Я ніколи його не бачив, – відповів Бойл. – Так, мені здається, й інші, крім хіба доктора Бердока, але і той буває у нього не частіше, ніж необхідно.

– Що ж, побачуся з ним сам, – сказав патер Браун.

Великі двері відчинилися і поглинули маленького священника, а його приятель безглуздо дивився йому вслід, ніби сумніваючись, чи випустять вони відвідувача. Через кілька хвилин вони, однак, розчинилися, патер Браун вийшов, чомусь усміхаючись, і неквапливо, наче без мети, продовжував прогулянку. Часом здавалося, що він забув про предмет, що займав їх, так як то тут, то там робив сторонні зауваження: про місцеве товариство, про минуле цих країв, про майбутні зміни. Близько банку, де починали нову дорогу, він заговорив про ґрунти і з якимось невизначеним виразом оглянув галявину.

– Це ж суспільний вигін, – сказав він. – Тут годилося б пасти свиней і гусей, якби у тутешніх жителів вони були. А годуються на ньому тільки кропива та чортополох. Як шкода, що така чудова галявина перетворилася в нікчемний, непотрібний пустир! Скажіть, он там, навпроти, це будинок доктора Бердока?

– Атож, – сіпнувшись від несподіваного запитання, відповів Бойл.

– Чудово, – сказав священник. – Постукаємо тоді і в ці двері.

Потім вони повернулися в будинок пана Смарта, і, поки піднімалися сходами, Бойл знову переказував своєму супутнику подробиці драми, що розігралася на світанку.

– А ви самі тоді не задрімали? – поцікавився патер Браун. – Поки Джеймсон бігав униз і вовтузився з дверима, не міг хтось піднятися на балкон?

– Ні, – відповів Бойл, – не міг. Я прокинувся, коли Джеймсон репетував із балкона. Потім я чув, як він поспішає сходами і гримить засувами, і вийшов на балкон одразу ж після цього – там же два кроки.

– А хто б міг прослизнути між вами, через якийсь інший вхід? – наполягав священник. – Чи не можна проникнути сюди, минаючи парадні двері?

– Ні, ніяк не можна, – впевнено відповів Бойл.

– Я все ж, мабуть, гляну сам, – вибачаючись сказав священник і нечутно збіг сходами.

Бойл із сумнівом дивився йому вслід. Доволі скоро нагорі сходів знову з'явилася кругла фізія, схожа на зроблену з гарбуза голову жартівливого привида.

– Ви маєте рацію, іншого входу немає, – переможно проголосив примарний гарбуз. – А тепер, зібравши всі курйози воедино, подивимося, що ми маємо. Цікава виходить справа.

– Гадаєте, – запитав Бойл, – що в ньому якимось замішаний віконт чи полковник, або хтось із цих мандрівників? Щось надприродне?

– О, так, – серйозно сказав священник. – Якщо припустити, що віконт чи полковник або хтось іще, одягнувшись бедуїном, прокрався сюди в темряві – тоді це, безумовно, надприродно.

– Як вас розуміти? – здивувався Бойл.

– Бачите, цей араб не залишив слідів, – відповів патер Браун. – Полковник і банкір – ваші найближчі сусіди з різних боків. Але між вашим будинком і банком – пухкий червоний ґрунт, на ній босі ноги закарбувалися б, як на гіпсі, і червоні сліди були б усюди. А перед будинком полковника мили панель, причому вчора, а не сьогодні. Це я з'ясував, ризикнувши випробувати на собі пекучий перець полковницького норуву. Мокрі сліди залишилися б по всій дорозі.

Ну, якби нічний гість був віконтом чи лікарем, котрі живуть навпроти, він, певна річ, міг би піти галявиною. Однак йти по ній босоніж надзвичайно важко, оскільки там суцільні колючки, чортополох і зарості кропиви. Він обов'язково поколов би ноги і вже, певна річ, залишив би якісь сліди. Якщо тільки він не був, як ви вважаєте, істотою надприродною.

Бойл уважно стежив за серйозним і непроникним обличчям священика.

– То хто ж то був, як гадаєте? – нарешті спитав секретар.

– Треба пам'ятати одну загальну істину, – помовчавши, промовив патер Браун. – Те, що занадто близько, наче невидиме. Один астроном спостерігав місяць, коли йому в око потрапила мушка, і виявив там дракона, якого на місяці бути не може. І мені розповідали, що власний голос впізнати неможливо. Й узагалі – того, що у нас перед самими очима, ми часто-густо не бачимо, а побачивши, не впізнаємо. Якщо ж близьке трохи віддалиться, ми, мабуть, вирішимо, що воно далеко. Давайте ж вийдемо на хвилику з дому і подивимося, як усе виглядає з іншого кута зору.

Він підвівся і, спускаючись сходами, продовжував свої пояснення так, немов, міркуючи вголос, намацував у темряві нитку думки.

– Віконт і вся ця азійщина, природно, теж годяться до справи, в таких випадках усе залежить від нахилів розуму. Людина може бути налаштована так, що впалу на нього цеглину прийме за покритий клинописом кахель із висячих садів Семіраміди. Він навіть не подивиться на нього і не побачить, що з такої ж точно цегли складений його власний будинок. І з вами трапилося те ж...

– Оце так штуkenція! – перебив його Бойл, вирячившись на вхідні двері. – Що б це означало? Двері знову замкнені!

У ці двері вони увійшли кількома хвилинами раніше, а тепер уперек них лежали масивні темні шматки покритого іржею заліза, ті самі, які не змогли, за словами Бойла, утримати пташок у клітці. Було щось похмуре й іронічне в цих старих замках. Вони немов самі зачинилися за гостями і не бажали їх випускати.

– Ах, ви про це! – недбало відповів патер Браун. – Це я сам тільки-но замкнув їх. А ви і не чули?

– Ні, – здивовано відповів Бойл, – нічого не чув.

– Я, власне, так і думав, – флегматично сказав священик. – Нагорі це і поготів не може бути чутно. Тут щось на зразок гачка, що без зусилля входить в гніздо. Коли ти поруч, то чуєш тільки глухе клацання. А щоб почули нагорі, треба зробити ось що.

Він вийняв гак із отвору, і той упав, з брязкотом стукнувшись об одвірок.

– Він гримить, коли двері відмикають, – пояснив патер Браун. – Навіть якщо відмикати дуже обережно.

– Отже...

– Це означає, – продовжував патер Браун, – що ви з кімнати чули, як Джеймсон відмикає, а не замикає двері. А тепер давайте і ми відчинимо.

На вулиці священик продовжував так безпристрасно, буцімто читав лекцію з хімії:

– Я вже казав, що людина, налаштована певним чином, може углядіти далеке в близькому, близькому до себе ж самого, можливо – дуже схожому на себе. Так сталося і з вами, коли ви згори дивилися на гостя в химерному вбранні. Ви, природно, не подумали про те, в якому вигляді ви самі постали перед ним, коли він дивився на вас згори?

Бойл не відводив очей від балкона і мовчав, тоді його товариш продовжив:

– Вам здавалося диким, неймовірним, щоб по цивілізованій Англії міг вештатися бедуїн, та ще й босоніж. Ви забули, що в ту мить ви і самі були босі.

Бойл нарешті повернув собі дар мовлення, але йому довелося повторити слова, які вже були сказані:

– То це Джеймсон відімкнув двері.

– Атож, – підтвердив патер Браун. – Джеймсон відімкнув двері і вийшов на дорогу майже тоді, коли й ви виходили на балкон. Він був у нічній сорочці і прихопив із собою дві речі, які ви сто разів бачили: шматок старої блакитної фіранки – нею він обгорнув голову – й якийсь музичний інструмент із купи східного мотлоху. Решта доробили настрій і справжнісінька акторська гра, гра майстерна, оскільки в злочинній справі він – справжній художник.

– Джеймсон! – не вірячи, вигукнув Бойл. – Ця непоказна, дохла курка! Я на нього і не дивився...

– І тим не менше, – сказав священик, – справжній художник. Як гадаєте, якщо він шість хвилин грав чаклуна або трубадура, міг він шість тижнів грати скромного клерка?

– Не розумію, навіщо... – сказав Бойл. – Яка у нього була мета?

– Своєї мети він досяг, – відповів патер Браун, – або майже досяг. Рибки тоді він, певна річ, вже забрав – можна було встигнути двадцять разів. Але якби він обмежився цим, ви б все одно допетрали. І він вигадав зіграти екзотичного чародія, щоб у всіх на гадці були Індія й Аравія. Тепер уже і вам важко повірити, що розгадка криється в самому будинку. Вона була до вас занадто близькою, і ви не розгледіли її.

– Якщо все це так, – сказав Бойл, – то це дуже ризикована затія і він розрахував усе дуже точно. Адже і справді, людини на дорозі не було чути, поки Джеймсон кричав із балкона. І, мабуть, він справді міг вибратися з будинку раніше, ніж я почав міркувати і вийшов на балкон.

– У будь-якому злочині розрахунок будується на тому, що хтось не встигне вчасно зметикувати, – зауважив священик. – Найчастіше ми і не встигаємо. Я ось, наприклад, спізнився зі своїми міркуваннями. Він, гадаю, давно вже зник – або відразу ж після того, як у нього взяли відбитки пальців, або й ще до цього.

– Ну, ви почали міркувати раніше за всіх, – заперечив Бойл. – А я і зовсім не стямився. Джеймсон був такий бездоганий і безбарвний, що на нього й увагу не звертали.

– Остерігайтеся людей, на яких не звертаєте уваги, – сказав священик. – Ви цілком у їхніх руках. Але і я не запідозрив його, поки ви не розповіли, що чули, як він замикає двері.

– Ні, заслуга повністю належить вам, – промовив Бойл.

– Заслуга належить пані Робінсон, – із посмішкою заперечив патер Браун.

– Пані Робінсон? – здивовано перепитав секретар. – Нашій домогосподарці?

– Остерігайтеся жінок, на котрих не звертаєте уваги. Джеймсон – шахрай високого класу, чудовий актор, тому він став і хорошим психологом. Такі люди, як віконт, нікого не чують, крім себе, але цей чоловік умів слухати і, коли ви всі про нього забули, зумів підібрати матеріал для свого романтичного спектаклю. Він точно знав, яку взяти ноту, щоб ви не відчули фальші. Однак і він припустився грубого психологічного прорахунку, не подумавши про пані Робінсон.

– Не збагну, – сказав Бойл, – а вона тут до чого?

– Джеймсон не очікував, що двері будуть замкнені, – пояснив патер Браун. – Він знав: чоловіки, особливо такі безтурботні, як ви з вашим господарем, можуть без кінця і без міри твердити, що треба зробити те і те. Але якщо про це почує жінка, завжди є небезпека, що вона візьме та й зробить.

Переслідування Синього чоловічка

Одного сонячного дня по приморській набережній понуро чимчикував чоловік із похмурим прізвисьмом Маглтон. Чоло його затьмарювала печать тривоги, і комедіанти, що розмістилися внизу, уздовж пляжу, марно чекали від нього схвалення.

П'єро підіймали до нього бліді місячні обличчя, подібні до білих животиків мертвих рибин, але це його не тішило. Уявні негри, зовсім сірі від сажі, також не могли розвеселити його. Він був сумний і розчарований. Обличчя, крім насупленого чола, було непоказним, тьмяним, змарнілим, але все ж тонким, войовничість йому не пасувала, і розкішні армійські вуса здавалися фальшивими.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.